

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

Konkur
info

<https://konkur.info>

به نام خدا

نکات کنکوری کتاب تاریخ دهم انسانی

درس اول تاریخ و تاریخ نگار

تاریخ چیست؟

۱. معانی مختلف تاریخ شامل مجموعه رویدادهایی که یک فرد یا جامعه از سر گذرانده، علمی است که آثار باستانی را به منظور شناخت شیوه زندگی انسانها بررسی می کند و علم و روش علمی است که به وسیله آن رویدادهای گذشته تحلیل می شوند، می باشد.

۲. تاریخ، علمی است که به مطالعه جنبه های مختلف زندگی انسان ها و جامعه ها در گذشته می پردازد و علل و نتایج افکار و اعمال پیشینیان را بررسی و تحلیل می کند.

۳. هدف علم تاریخ، شناخت و آگاهی نسبت به زندگی اجتماعی در گذشته است که شامل تمامی جنبه های فکری، مذهبی، سیاسی، نظامی، اقتصادی، علمی، حقوقی و هنری می شود.

تاریخ نگار و روش پژوهش در تاریخ

۴. پس از اختراع خط در حدود ۵ هزار سال پیش، به تدریج توجه انسان به ثبت و نگارش رویدادهای عصر خویش جلب شد.
۵. قدیمی ترین متن تاریخی که تاکنون کشف شده، تکه ای از سنگ نوشته ای به خط کهن مصری است که بیش از ۴ هزار سال قدمت دارد. در این سنگ نوشته نام تعدادی از فراعنه و برخی حوادث دوران آنان ذکر شده است.
۶. از روزگار باستانی ایران به ویژه دوره هخامنشیان و ساسانیان نیز سنگ نوشته هایی باقی مانده است که نشان از توجه ایرانیان به ثبت و ضبط وقایع تاریخی دارد.

۷. در ایران باستان گویا سالنامه های دولتی وجود داشته که حاوی اخبار و رویدادهای مهم بوده اند.
۸. می توان تدوین و نگارش «خدای نامه» (خدای نامک) در زمان ساسانیان را نمونه ای از دلبستگی ایرانیان به نگارش وقایع و ضبط سلسله حوادث تاریخی دانست.

۹. تاریخ نگاری در مفهوم کامل آن، از قرن پنجم پیش از میلاد در یونان باستان و با ظهور مورخ بزرگی مانند هرودت که (پدر تاریخ) لقب گرفت، آغاز شد.
۱۰. کتاب تاریخ هرودت که بخش عمده مطالب آن به شرح جنگ های یونان و ایران اختصاص دارد، کهن ترین و کامل ترین اثر تاریخی به جا مانده از عصر باستان است.

۱۱. برخی پژوهشگران معتقدند که رواج و رونق ادبیات و فلسفه، تأثیر مهمی بر شکوفایی و گسترش علم تاریخ در یونان باستان داشته است.

۱۲. تا قرن ۱۹ م. مورخان اغلب به تنظیم، ثبت و نگارش وقایع می پرداختند و توجه چندانی به بررسی علل، آثار و نتایج رویدادهای تاریخی نداشتند.

۱۳. به دنبال تحولات فکری و علمی که در دوره رنسانس (قرن های ۱۶ تا ۱۸ م.) در اروپا به وقوع پیوست، به تدریج علم تاریخ نیز متحول شد و شیوه نوینی در تاریخ نگاری پدید آمد. اساس این شیوه بر سنجش دقیق منابع، استناد به اسناد و مدارک معتبر و دوری از داستان پردازی بود.

۱۴. آگاهی تاریخی ایرانیان به گذشته خود همراه با زبان فارسی و فرهنگ ایرانی نقش زیادی در حفظ موجودیت و هویت آنان در طول تاریخ داشته است.

مراحل پژوهش در تاریخ

۱۵. پرسش های تحقیق علاوه بر آنکه هدف پژوهش را مشخص می کنند، مانع از به بیراهه رفتن پژوهشگر از مسیر درست پژوهش می شوند.

۱۶. در مرحله‌ی شناسایی منابع از پژوهش تاریخی، مورخ به ارزیابی از اعتبار و دقت منابع می پردازد.
۱۷. در مرحله‌ی گردآوری و تنظیم اطلاعات، پژوهشگر اطلاعات مربوط به موضوع تحقیق را از منابع و اسناد تاریخی استخراج و سپس تنظیم و دسته بندی می نماید.
۱۸. فیش برداری از منابع در در مرحله‌ی گردآوری و تنظیم اطلاعات پژوهش تاریخی انجام می گیرد.

منابع پژوهش علمی در تاریخ

۱۹. منابع دست اول یا اصلی به همه‌ آثاری گفته می شود که در زمان وقوع حادثه یا نزدیک ترین زمان به وقوع آن، نوشته شده‌اند. به عبارت دیگر، نویسندگان این نوع منابع، خود ناظر رویدادها بوده اند و یا اینکه شرح ماجرا را از شاهدان واقعه شنیده اند.
۲۰. منابع دست دوم یا فرعی: به همه‌ منابع، تحقیقات و آثاری گفته می شود که مدت ها پس از وقوع رویدادها و با استفاده از منابع دست اول، پدید آمده‌اند.

فواید و کارکردها مطالعه تاریخ

۲۱. مطالعه سرگذشت انسان ها و جوامع گذشته، منبع و گنجینه ارزشمندی برای تقویت و پرورش قوه شناخت و تفکر به حساب می آید.
۲۲. آگاهی افراد یک جامعه نسبت به گذشته ی مشترکشان، درک درست از هویت افراد آن جامعه را در پی دارد.
۲۳. علم تاریخ می تواند ما را در ارزیابی و شناخت درست اوضاع و شرایط کنونی جامعه خویش و سایر جوامع و نیز ترسیم افق آینده، کمک کند.
۲۴. شناخت گذشته و مطالعه و بررسی زندگی مردمان در زمان ها و مکان های دیگر، به ما کمک می کند که درک درستی از هویت و کیستی خود پیدا کنیم و بدانیم، که بوده ایم و چگونه به جایگاهی که ما اکنون هستیم، رسیده ایم. موجب تقویت حس میهن دوستی و هویت ملی می شود.
۲۵. مطالعه و بررسی گذشته، همچنین ارزش و اهمیت میراث فرهنگی را به ما نشان می دهد و کمک می کند که میراث فرهنگی را به عنوان بخشی از هویت و شناسنامه ملی خویش بدانیم و در حفظ و نگهداری آن کوشا و سهیم باشیم که موجب تقویت حس میهن دوستی و هویت ملی می شود.

درس دوم تاریخ؛ زمان و مکان

تاریخ؛ زمان و گاه‌شماره

۱. گاه‌شماری، نظامی است که انسان برای اندازه‌گیری دقیق زمان (ماه و سال) ابداع کرده است.
۲. ابداع تقویم، نتیجه تلاش مشترک دانشمندان علوم ریاضیات، نجوم و فیزیک به حساب می‌آید.
۳. أسطربلاب وسیله‌ای برای رصد خورشید، ماه و دیگر سیارگان و ستارگان می‌باشد.
۴. مردمان بین‌النهرین (میان رودان) و مصریان باستان، در تنظیم و تدوین گاه‌شماری پیشگام بودند.
۵. در بین‌النهرین و به خصوص در میان بابلی‌ها، گاه‌شماری «خورشیدی قمری» رایج بود.
۶. در گاه‌شماری «خورشیدی قمری» بابلی، سال به ۱۲ ماه قمری ۳۰ یا ۲۹ روزه تقسیم می‌شد.
۷. در گاه‌شماری «خورشیدی قمری» بابلی، برای رفع اختلاف تعداد روزهای سال قمری و شمسی، هر سه سال، یک ماه به سال می‌افزودند.
۸. در گاه‌شماری مصری، سال به ۱۲ ماه ۳۰ روزه تقسیم می‌شد و پنج روز اضافی، به آخر ماه دوازدهم افزوده می‌گردید.
۹. در گاه‌شماری مصری، برای محاسبه یک چهارم شبانه روز اضافی، هر چهار سال یک روز به سال می‌افزودند و به قولی کبیسه می‌گرفتند.
۱۰. در سال ۴۶ ق.م. امپراتور روم (ژولیوس سزار) دستور داد گاه‌شماری رومی براساس گاه‌شماری مصری اصلاح شود.
۱۱. در سال ۵۲۵ م.، تولد حضرت مسیح (ع) به عنوان مبدأ گاه‌شماری رومیان (مسیحیان) تعیین شد.
۱۲. حدود ۱۰۰۰ سال بعد، پاپ گرگوار سیزدهم به کمک منجمان بار دیگر گاه‌شماری مسیحیان را اصلاح کرد.
۱۳. گاه‌شماری مسیحی، امروزه به نام گاه‌شماری میلادی شناخته می‌شود.
۱۴. گاه‌شماری هجری قمری که تقویم رایج بیشتر کشورهای اسلامی به شمار می‌رود، بر پایه گردش ماه به دور زمین تنظیم شده است و مبدأ آن، اول محرم سالی است که پیامبر از مکه به مدینه هجرت کرد.
۱۵. محتوای سنگ‌نوشته‌های بیستون و تخت جمشید نشان می‌دهند که گاه‌شماری خورشیدی قمری بابلی در قلمرو هخامنشیان رواج داشته است، اما ماه‌ها براساس فرهنگ و آیین ایرانی نام‌گذاری شده بودند.
۱۶. در دوره اشکانیان، گاه‌شماری‌های بابلی، سلوکی و اوستایی متداول بود.
۱۷. در دوره ساسانیان، گاه‌شماری اوستایی که گاه‌شماری دینی زرتشتیان محسوب می‌شد، در ایران رایج گردید.
۱۸. در گاه‌شماری اوستایی دوره ساسانیان، سال به ۱۲ ماه خورشیدی ۳۰ روزه تقسیم می‌شد.
۱۹. در گاه‌شماری اوستایی دوره ساسانیان، پنج روز اضافی را به نام «اندرگاه» به آخر ماه دوازدهم می‌افزودند.
۲۰. مبدأ گاه‌شماری اوستایی دوره ساسانیان، به تخت نشستن هر پادشاه بود.
۲۱. در گاه‌شماری اوستایی دوره ساسانیان، سال را ۳۶۵ شبانه روز می‌گرفتند، در هر ۴ سال یک شبانه روز و در هر ۱۲۰ سال ۳۰ شبانه روز از سال حقیقی عقب می‌افتاد. برای رفع این مشکل بعد از هر ۱۲۰ سال، یک ماه به دوازده ماه سال اضافه می‌کردند.
۲۲. در گاه‌شماری اوستایی ماه‌ها و روزهای هر ماه با اسامی ایزدان و فرشتگان نام‌گذاری شده بود.
۲۳. در ایران دوران اسلامی گاه‌شماری هجری قمری رایج گردید.
۲۴. گاه‌شماری جلالی یکی از دقیق‌ترین گاه‌شماری‌های جهان است.
۲۵. گاه‌شماری هجری خورشیدی که از سال ۱۳۰۴ ش. در ایران رسمیت یافت، بر اساس گاه‌شماری جلالی تنظیم شده است.
۲۶. نظم و ترتیب رویدادها را کروئولوژی می‌گویند.

تاریخ و مکان؛ تأثیر جغرافیا بر رویدادها تاریخچه

۲۷. عوامل جغرافیایی مؤثر بر زندگی مردمان نواحی مختلف: مانند آب و خاک، پستی‌ها و بلندی‌ها، آب و هوا، موقعیت سرزمینی و ارتباطی و دسترسی به دریاها و آب‌های آزاد.
۲۸. هروودت مورخ مشهور یونانی، به منظور نگارش کتاب تاریخ خود، به مصر، فینیقیه و جاهای دیگر مسافرت کرده و از نزدیک شرایط طبیعی و اقلیمی آن سرزمین‌ها را بررسی نموده است.

۲۹. ابن خلدون، اندیشمند مسلمان تونس‌نی نیز که در قرن هشتم ه.ق. می زیست، بخشی از مقدمه کتاب العبر خود را به تأثیر جغرافیا و اقلیم بر تاریخ، اخلاق و رفتار آدمیان اختصاص داده است.
۳۰. برخی از محققان معاصر، تأثیر پدیده های جغرافیایی مانند رودهای دجله و فرات، نیل، کارون و سند و جلگه های حاصلخیز پیرامون آنها را بر شکل گیری و توسعه تمدن های باستانی بین النهرین، مصر، ایران و هند، بررسی کرده اند.
۳۱. جغرافیای تاریخی به مطالعه مناطق و سرزمین های مختلف در گذشته می پردازد.
۳۲. نقشه های تاریخی، انواع مختلفی از اطلاعات شامل قلمرو حکومت ها، مرزها، پایتخت ها، شهرها، بناهای مهم، محل دقیق رویدادها به خصوص جنگ ها، شبکه راه ها، مسیرهای مهاجرت و لشکرکشی ها و تقسیمات اداری و مالیاتی را نمایش می دهند.

درس ۳ باستان‌شناسی؛ در جست و جوک میراث فرهنگی

باستان‌شناسی چیست؟

۱. باستان‌شناسی، علمی است که آثار باستانی و تاریخی را به منظور شناخت فرهنگ و شیوه زندگی انسانها و جوامع گذشته، مطالعه و بررسی می‌کند.
۲. باستان‌شناس، کسی است که بر اساس آثار باقی‌مانده از بشر، گذشته انسانها و جوامع انسانی و به ویژه تغییرات فرهنگی آنها را در طول زمان، بررسی و تحلیل می‌نماید.
۳. برخی از صاحب‌نظران، باستان‌شناسی را علمی می‌شمارند که هدف آن، شناخت انسان و پژوهش در فرهنگ او است.
۴. آثار باستانی و تاریخی، به تمامی اشیاء، ابزارها، بناها و مکان‌هایی می‌گویند که ساخته دست بشر و محصول اندیشه او هستند.
۵. مکان یا مَحْوَطَة باستانی به جاهایی که باستان‌شناسان در آنجا آثار باستانی و تاریخی را مطالعه و در مواردی کشف می‌کنند، مکان باستانی گفته می‌شود.
۶. شهر سوخته در ایران و شهر پمپئی در ایتالیا قرار دارند.
۷. اشیایی که از داخل گورهای باستانی به دست آمده‌اند و در موزه‌های جهان به نمایش گذاشته شده‌اند، یکی از جذاب‌ترین و پربیننده‌ترین آثار موزه‌های هستند.
۸. نقاشی‌ها و اشیای کشف شده از غارها نیز منبع ارزشمندی برای مطالعه و شناخت زندگی مردمان دوران پیش از تاریخ به شمار می‌روند.

مراحل کار باستان‌شناسان

۹. به طور کلی مراحل کار باستان‌شناسان عبارت است از: کشف و شناسایی، حفاری و استخراج و تنظیم اطلاعات.
 ۱۰. نخستین گام باستان‌شناسان، شناسایی و کشف مکان‌ها و مَحْوَطه‌های باستانی و تاریخی است.
 ۱۱. باستان‌شناسان برای کشف آثار باستانی و تاریخی، علاوه بر رجوع به کتاب‌های تاریخی، سفرنامه‌ها و ...، از ابزارها و فناوری‌های جدید و پیشرفته‌ای مانند پهپادها، رادارها، عکس‌های هوایی، تصاویر ماهواره‌ای، روش‌های الکترومغناطیسی و سیستم اطلاعات جغرافیایی، که قابلیت زیادی در نقشه‌برداری، کشف و بازسازی دقیق مَحْوَطه‌ها و آثار باستانی دارند، استفاده می‌کنند.
 ۱۲. تعدادی از آثار و بناهای تاریخی کشور عزیزمان ایران مانند مردان نمکی زنجان و تمدن عظیم جیرفت در استان کرمان نیز به طور تصادفی کشف شده‌اند. برخی از این کشفیات اتفاقی همانند آنچه در جیرفت رخ داد، توأم با حفاری‌های غیرقانونی و قاچاق گسترده آثار ارزشمند باستانی بود.
 ۱۳. گام دوم فعالیت باستان‌شناسی، حفاری برای بیرون آوردن و نمایان کردن آثاری است که در دل خاک قرار گرفته‌اند.
 ۱۴. حفاری، یکی از مراحل حساس کار باستان‌شناسان به شمار می‌رود و نیازمند دانش، تجربه و دقت فراوان است.
 ۱۵. مرحله‌ی حفاری نیازمند دانش، تجربه و دقت فراوان است؛ چرا که ممکن است با کوچک‌ترین اشتباه، آسیب بزرگی به آثار و بناهای تاریخی در حال کاوش وارد شود.
 ۱۶. باستان‌شناسان پس از حفاری و خاک‌برداری، هنگامی که به یک بنای تاریخی برخورد کنند، نخست نقشه آن بنا را مشخص می‌نمایند.
 ۱۷. در مرحله استخراج و تنظیم اطلاعات، باستان‌شناسان آثار یا بناهای باستانی کشف شده را به لحاظ قدمت، مواد و مصالح به کار رفته در آنها و نیز کاربردهایی که داشته‌اند، مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهند.
- ### تعیین سن آثار باستانی
۱۸. امروزه باستان‌شناسان برای تاریخ‌گذاری و تعیین سن آثار باستانی، از روش‌های علمی پیشرفت‌های مانند روش رادیو کربن و شیوه پیشرفته‌تری موسوم به «پتاسیم آرگون» استفاده می‌کنند.
- ### موزه‌ها، گنجینه‌ها و آثار باستانی
۱۹. موزه‌ها، مهم‌ترین مکان گردآوری، نگهداری، مرمت، مطالعه و نمایش آثار باستانی هستند.

۲۰. موزه ملی ایران باستان از جمله بزرگ ترین موزه‌های ایران است که آثار باستانی ارزشمندی در آن حفظ و به نمایش گذارده شده است.
۲۱. موزه های لوور در پاریس، بریتانیا در لندن، آرمیتاژ در سن پترزبورگ روسیه و متروپولیتن در نیویورک هستند.
۲۲. مطالعه و شناخت دوران بسیار طولانی پیش از تاریخ، عمدتاً متکی به کاوش‌های باستان شناسی است.
۲۳. بیشتر آگاهی و اطلاعاتی که تاکنون درباره زندگی انسانها و جوامع دوران پیش از تاریخ به دست آمده، حاصل تحقیقات علمی باستان شناسان است.
۲۴. کاوش‌های باستان شناسی و یافته‌های علمی باستان شناسان به مورخان کمک زیادی می کند که ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی مردمان و جوامع دوره تاریخی را بهتر بشناسند.
۲۵. باستان شناسی علاوه بر آنکه میراث فرهنگی بشر را کشف و معرفی کرده است، نقش مهم تری در مرمت و نگهداری این میراث گران بها دارد.

درس ۴ پیدایش تمدن؛ بین‌النهرین و مصر

سیر پیدایش تمدن

۱. در یک تقسیم بندی کلی، گذشته بشر به دوره پیش از تاریخ و دوره تاریخی تقسیم می شود.
۲. پیش از تاریخ، به دورانی طولانی از زندگی انسان گفته می شود که با ظهور او در پهنه گیتی آغاز شد و تا اختراع خط و گسترش تمدن در حدود ۵۰۰۰ سال پیش به طول انجامید.
۳. باستان شناسان مراحل زندگی انسان های پیش از تاریخ را بر اساس نوع اقتصاد معیشتی و ابزارهای متناسب با آن به دوره گردآوری خوراک و دوره تولید خوراک تقسیم کرده اند.
۴. شواهد باستان شناسی دلالت بر آن دارد که نخستین انسان واره‌ها حدود ۴ میلیون سال پیش در علفزارهای آفریقا می زیستند.
۵. انسان های اولیه از پناهگاه های طبیعی مانند غارها و نیز کلبه هایی که از شاخ و برگ درختان و گیاهان می ساختند، برای حفظ جان خود بهره می بردند.
۶. یکی از اتفاقات مهم دوران پیش از تاریخ، افروختن آتش و به کار گرفتن آن بود.
۷. سنگ، اصلی ترین ماده‌ای بود که انسان های نخستین از آن برای ساختن ابزار استفاده کردند.
۸. استخوان و چوب نیز مواد دیگری بودند که مردمان پیش از تاریخ از آنها برای ابزاری سازی استفاده می کردند.
۹. انسان های نخستین هنر نقاشی را برای نشان دادن احساس و اندیشه خود به کار گرفت.
۱۰. اعتقادات انسان های اولیه با مشکلات و مخاطرات زندگی آنان مانند بیماری، مرگ، سیل، خشکسالی و... ارتباط داشته است.
۱۱. آنان به نیروهایی مرموز و فراطبیعی باور داشتند که در نظر آنان نگاه دارنده زمین، آسمان و سراسر زندگی محسوب می شدند.
۱۲. از حدود ۱۲۰۰۰ سال پیش، گروه هایی از مردمان گردآورنده خوراک با استفاده از تجربیات گذشته، شروع به کشت برخی گیاهان و اهلی ساختن حیوانات کردند و برای نخستین بار، موفق به تولید خوراک شدند.
۱۳. کاوش های باستان شناسی اخیر، بیشتر نگاه ها را متوجه مناطق کوهپایه‌ای زاگرس در غرب ایران کرده است. یافته های به دست آمده از کاوش های تپه چغاگلان در شهرستان مهران واقع در استان ایلام، نشان می دهد که ساکنان این سکونتگاه جزو نخستین گردآورندگان خوراک بودند که به کشت گندم و جو روی آوردند.
۱۴. در فاصله ۱۲۰۰۰ تا ۷۰۰۰ سال پیش (عصر نوسنگی) کشت غلات و رام کردن جانوران در بیشتر نقاط جهان رواج یافت.
۱۵. از آنجایی که زنان مسئولیت گردآوری دانه های گیاهان را بر عهده داشتند، به احتمال زیاد، کشت دانه توسط آنان شروع شده باشد.
۱۶. در عصر نوسنگی، انسان علاوه بر اینکه فن ساخت ابزارها و ظروف سنگی را ترقی داد، با ابداع چرخ سفال اقدام به تولید ظروف گلی کرد و با استفاده از پشم حیوانات، موفق به تولید پارچه شد.
۱۷. ابداع کشاورزی، رویدادی مهم و سرنوشت ساز در زندگی انسان به شمار می رود.
۱۸. برخی از باستان شناسان از پدیده ابداع کشاورزی با عنوان «انقلاب کشاورزی» یاد می کنند و اهمیت و تأثیر آن را در تاریخ بشر همچون «انقلاب صنعتی» در قرن ۱۸ م. می دانند.
۱۹. مهم ترین پیامدهای کشاورزی عبارت اند از: ۱- ایجاد نخستین روستاها را به عنوان سکونت گاه های دائم ۲- عده ای به فعالیت دیگری غیر از تولید خوراک مانند ابزار سازی، سفالگری و پارچه بافی روی آوردند و در تولید این محصولات مهارت و تخصص یافتند. ۳- در نتیجه تولید مازاد بر نیاز، داد و ستد میان روستاهای دور و نزدیک به تدریج آغاز شد.

تمدن ها نخستین

(بین‌النهرین)

۲۰. بین‌النهرین یا میان رودان به معنای سرزمین های میان دو رود دجله و فرات در کشور کنونی عراق است.
۲۱. سرزمین بین‌النهرین شامل تمامی سرزمین های پست غرب فلات ایران می شود.

۲۲. رودهای دجله و فرات از مناطق کوهستانی ترکیه و ارمنستان سرچشمه می‌گیرند و پس از طی کردن مسافتی طولانی در کشور عراق به هم می‌پیوندند. سپس با پیوستن به کارون در نزدیکی بندر خرمشهر، اروندرود را تشکیل می‌دهند و به سمت خلیج فارس جریان می‌یابد.
۲۳. کاوش‌های باستان‌شناسی در کشور عراق کنونی و جلگه خوزستان ایران نشان می‌دهد که نخستین مراکز تمدنی در حدود ۳۵۰۰ ق.م. در این مناطق شکل گرفته است.
۲۴. یافته‌های برخی از باستان‌شناسان دلالت بر این دارد که کشاورزان کوهپایه‌های زاگرس برای نخستین بار در دشت‌ها و جلگه‌های مجاور از جمله بین‌النهرین، شروع به کشاورزی کردند.
۲۵. در بین‌النهرین افزایش جمعیت و تولید مازاد بر خوراک، موجب شد که روستاها گسترش پیدا کنند و سرانجام نخستین شهرها در این منطقه پدید آیند.
۲۶. اولین شهرها در ناحیه جنوبی بین‌النهرین، معروف به سومر به وجود آمدند.
۲۷. سومر همچنین نام یکی از اقوام کهن ساکن این ناحیه نیز بود.
۲۸. اور، اوروک، لاگاش و کیش از جمله مهم‌ترین شهرهای سومر به شمار می‌رفتند.
۲۹. هریک از شهرهای سومری به همراه روستاهای پیرامون خود، دارای حکومتی مستقل بودند که به آنها دولت شهر یا کشور شهر گفته می‌شود.
۳۰. مردم بین‌النهرین برای خدای شهر خویش پرستشگاه باشکوهی بر پا نموده و قربانی و هدایای زیادی نثارش می‌کردند.
۳۱. آنان معتقد بودند که خدایان، انسان‌ها را برای خدمت به خود آفریده‌اند و اگر در این کار کوتاهی کنند، خدایان آنان را با فرو فرستادن سیل و طوفان یا خشکسالی تنبیه خواهند کرد.
۳۲. کاهنان و به ویژه کاهن اعظم که معمولاً از دانش‌های عصر خود مطلع بودند، به عنوان واسطه میان مردم و خدایان عمل می‌کردند و از قدرت و ثروت زیادی برخوردار بودند.
۳۳. صنعتگران سومری علاوه بر مهارت در سفالگری، در ساخت ابزارها و جنگ‌افزارهای مفرغین نیز تبحر خوبی داشتند.
۳۴. به گمان برخی از باستان‌شناسان، سومریان مخترع خط بوده‌اند و نخستین نوشته‌های جهان متعلق به آنان است.
۳۵. افسانه گیلگمش متعلق به تمدن سومر (بین‌النهرین) است.
۳۶. در حدود ۲۴۰۰ ق.م.، قوم آگدی که در مرکز بین‌النهرین می‌زیست به فرماندهی سارگن بر کشور شهرهای سومری مسلط شدند.
۳۷. سارگن سپس سرتاسر بین‌النهرین را به زیر فرمان خود آورد و امپراتوری بزرگی را تشکیل داد که از سواحل شرقی دریای مدیترانه تا کوه‌های زاگرس امتداد داشت.
۳۸. امپراتوری سارگن حدود دو قرن دوام آورد.
۳۹. از حدود ۱۹۰۰ ق.م.، به تدریج قوم دیگری به نام اموری، قدرت خود را در مرکز بین‌النهرین گسترش داد و سلسله‌ای را تأسیس کرد که به بابل قدیم معروف است.
۴۰. مشهورترین فرمانروایی سلسله‌ی اموری‌ها حمورابی بود که مناطق وسیعی از بین‌النهرین را فتح و ضمیمه قلمرو خود کرد.
۴۱. شیوه حکومتی که حمورابی بنیان نهاد، مبتنی بر قدرت و اختیارات فراوان پادشاه و اطاعت کامل حاکمان ولایات از او بود.
۴۲. حمورابی مقام پادشاهی را هدیه‌ای از جانب خداوند به خود می‌پنداشت.
۴۳. بخش عمده‌ای از شهرت حمورابی در تاریخ، به خاطر قانون نامه‌ای است که از او برجای مانده و به عنوان نخستین سند قانون‌گذاری جهان به شمار می‌رود.
۴۴. قانون نامه‌ی حمورابی، شامل مجموع‌های از قوانین مربوط به زراعت، آبیاری، کشتیرانی، خرید و فروش برده، ارث، ازدواج و مجازات‌های انواع جرم‌ها و جنایت‌ها است.
۴۵. شهر بابل، پایتخت اموری‌ها به واسطه داشتن موقعیت مناسب سیاسی و جغرافیایی، به یکی از مراکز بزرگ تجارت بین‌المللی در جهان باستان تبدیل شد و از ثروت و رفاه فراوانی برخوردار گردید.

۴۶. پس از آنکه حکومت بابل قدیم، دچار ضعف و زوال شد، آشوریان که قومی جنگجو در شمال بین‌النهرین بودند، به قدرت رسیدند.

۴۷. تمدن بین‌النهرین بر تمدنهای پس از خود، از جمله تمدن ایران در زمان هخامنشیان و نیز تمدن یونان باستان، تأثیر بسزایی گذاشت.

مصر، هدیه رود نیل

۴۸. مدتی پس از آنکه سومریان زندگی در شهرها را آغاز کردند، در مصر نیز تمدن شروع به جوانه زدن کرد.

۴۹. در مصر، جریان زندگی و تمدن به رود پرآب و طویل نیل وابسته بود که از دریاچه‌های آفریقای مرکزی به سمت شمال جاری می‌شود و به دریای مدیترانه می‌ریزد.

۵۰. علاوه بر رود نیل که محیط مساعدی برای زندگی در مصر ایجاد کرده بود، موانع طبیعی مانند صحراهای گرم در شرق و غرب، دریای مدیترانه در شمال و صخره‌های شمالی، این کشور را از تهاجم‌های خارجی حفظ می‌کرد.

۵۱. مصر اغلب از طریق شبه جزیره سینا در شمال شرق این کشور، در معرض هجوم بیرونی قرار داشت و عاقبت هم فاتحان، از همین مسیر به آن سرزمین دست یافتند.

۵۲. مورخان، تاریخ مصر باستان را به سه دوره امپراتوری قدیم، میانه و جدید تقسیم می‌کنند.

۵۳. در دوره امپراتوری قدیم، قدرت فرعون‌ها در اوج بود و اهرام سه‌گانه به عنوان یکی از شاهکارهای معماری جهان باستان به دستور آنان ساخته شد.

۵۴. فرعون‌ها برای اداره امور کشور، از وزیر یا شخصی با عنوان «کارگزار کل کشور» استفاده می‌کردند که مسئولیت اداره امور اداری، مالی و قضایی را بر عهده داشت.

۵۵. آنچه فرعون انجام می‌داد، اراده خدایان شمرده می‌شد. و آنچه می‌گفت از زبان یکی از خدایان بود و فرمان‌های او می‌بایست بی چون و چرا اجرا شود.

۵۶. مردم مصر، خدایانشان را مهربان‌تر و دوستانه‌تر از خدایان سومری می‌پنداشتند. شاید به این سبب که زندگی در اطراف نیل آسان‌تر و مطبوع‌تر از زندگی در کناره‌های دجله و فرات بود.

۵۷. آمین هوتپ چهارم کوشید که یگانه پرستی را در شکل پرستش خدای خورشید در مصر ترویج نماید.

۵۸. حضرت یوسف (ع) و حضرت موسی (ع) نیز به احتمال بسیار در دوران امپراتوری جدید، مردم مصر را به پرستش خدای یگانه دعوت کردند.

۵۹. مصریان اجساد فرعون‌ها را برای جلوگیری از فاسد شدن جسم، مومیایی می‌کردند.

۶۰. اساس زندگی در مصر باستان بر کشاورزی استوار بود. اکثریت جمعیت را کشاورزان تشکیل می‌دادند.

۶۱. مصریان مردمی صبور و فرمان‌بر بودند.

۶۲. آموزه‌های دینی، مردم مصر باستان را به اطاعت بی چون و چرا از فرمان فرعون‌ها و مأموران او فرامی‌خواند.

۶۳. یکی از دستاوردهای برجسته تمدن مصر باستان، ابداع خط‌های مختلف هیروگلیف و دموتیک بود.

۶۴. مصریان با استفاده از نی، کاغذی به نام پاپیروس ابداع کردند.

۶۵. تمدن مصر بیش از هر چیز به خاطر بناهای باستانی مانند اهرام، معابد، کاخ‌ها و نیز آثار هنری به ویژه مجسمه‌سازی شهرت دارد.

درس ۵ هند و چین

هند باستان

۱. هند باستان شامل هندوستان، بنگلادش و بخش وسیعی از پاکستان امروزی بوده است. تمدن دره سند:
۲. کاوش های باستان شناسی در اوایل سده بیستم نشان داد که در حدود ۵ هزار سال پیش، تمدن پیشرفته ای در کنار رود سند وجود داشته است.
۳. باستان شناسان پس از سال ها حفاری و کاوش، بقایای شهرهای بزرگ و پرجمعیت موهنجودارو و هاراپا واقع در پاکستان را کشف کردند.
۴. شواهد و یافته های باستان شناسی نشان داده است که ساکنان متمدن دره سند، شهرهای خود را بر اساس نقشه ای دقیق و معماری تقریباً یکسانی ساخته بودند. آنان خیابان ها و معابر اصلی و فرعی را با پهنای معینی طراحی نموده که یکدیگر را قطع می کردند. همچنین ساختمان ها را با معماری همسان و آجرهایی به اندازه های مشخص بنا می کردند.
۵. شهرهای موهنجودارو و هاراپا همچنین مجهز به شبکه فاضلاب بودند.
۶. تمدن سند به کشاورزی متکی بود.
۷. وجود برخی اشیای متعلق به مراکز تمدنی ایران و بین النهرین در کشفیات موهنجودارو و هاراپا، نشان می دهد که این مراکز با یکدیگر داد و ستد داشته اند.
- مهاجرت آریاییان به هند:
۸. در حدود ۱۵۰۰ ق.م. و در زمانی که تمدن سند رو به انحطاط نهاده بود، دسته هایی از اقوام آریایی از سمت شمال غرب وارد هند شدند.
۹. آریاییان که مردمانی جنگجو و دارای اسب و ارابه بودند، به تدریج بر بخش های شمال هند مسلط شدند.
۱۰. نواحی استوایی و مرطوب جنوب هند، زیر سلطه مهاجران آریایی در نیامد و قومی تیره پوست موسوم به دراویدی ها تا قرن ها در آنجا به زندگی مستقل خود ادامه داد.
- آیین برهمنی:
۱۱. آریاییان هند نیز همانند سایر اقوام هند و اروپایی، خدایان گوناگونی را به عنوان یکی از مظاهر طبیعت، مانند آسمان، ماه، خورشید، باد و آتش می پرستیدند؛ آنان همچون آریایی های ایرانی، به خدای غیر مادی و ما فوق طبیعت نیز عقیده داشتند.
۱۲. مهم ترین اثر برجا مانده درباره عقاید آریاییان هند، سروده هایی در ستایش آفرینش و خدایان با عنوان «وداها» است.
۱۳. کهن ترین بخش وداها، «ریگ ودا» نام دارد که به زبان سانسکریت، که زبان مهاجران آریایی هند بود، سروده شده است.
۱۴. آیین برهمنی به خدایان متعددی که در وداها ستایش شده بودند، باور داشت و آداب و مناسک دشواری را بر پیروان خود تحمیل می کرد. قربانی کردن، از جمله رسوم سخت و پیچیده آن بود.
۱۵. وظیفه حفظ سرودهای وداها از گزند فراموشی، تعلیم آموزه های دینی و اجرای آداب مذهبی، بر عهده افرادی بود که به برهمن شهرت داشتند.
۱۶. مناسک طاق تفرسای آیین برهمنی به تدریج موجب روی گردانی برخی از پیروان آن شد و زمینه را برای شکل گیری و رواج آیین و اندیشه های دیگر در هند فراهم آورد.
۱۷. آیین بودایی مهم ترین آیینی بود که در برابر باورهای آمیخته با خرافات و رسوم دشوار کیش برهمنی ظهور کرد و برای چند قرن حیات فکری و فرهنگی هند باستان را تحت تأثیر خود قرار داد.
۱۸. بودا، از چهار حقیقت عالی سخن به میان آورد که عبارت بود از: ۱- زندگی سراسر رنج و درد بی پایان است ۲- سرچشمه این درد آرزو و خواستن است. ۳- تنها با رسیدن به «نیروانا»، می توان بر آرزو و خواستن غلبه کرد ۴- از هشت راه مقدس می توان به نیروانا رسید. این هشت راه شامل صداقت ورزی در ایمان، نیت، گفتار، کردار، زندگانی، کوشش، پندار و مراقبه می شد.
۱۹. تعلیم بودا با وجود مخالفت و دشمنی برهمنان در هند رواج پیدا کرد و سپس از آنجا به مناطق دیگر آسیا از جمله تبت و چین راه یافت. سلسله های پادشاهی هند:
۲۰. داریوش بزرگ، پادشاه هخامنشی، قسمت هایی از شمال غرب هند را تصرف و خراج گزار خویش کرد.

۲۱. اسکندر مقدونی نیز پس از آنکه حکومت هخامنشیان را برانداخت، بخش‌های وسیعی از هند را فتح کرد.
۲۲. مرگ اسکندر، یکی از فرماندهان هندی به نام چندرا گوپتا بر ضد یونانیان سر به شورش برداشت. او با به اطاعت در آوردن شماری از حاکمان محلی شمال هند، سلسلهٔ موریای را بنیان گذاشت.
۲۳. حکومت موریای در دوران فرمانروایی آشوکا به اوج قدرت رسید.

چین باستان

۲۴. چین کشوری پهناور در شرق آسیا و دارای ویژگی‌های سرزمینی و آب و هوایی بسیار متنوع است.
۲۵. موانع طبیعی، چین را از تایلند، برمه، هند و آسیای مرکزی جدا کرده است، اما درهٔ پهناور رود هوانگ هو در شمال، این کشور را در معرض یورش اقوام بیابان گرد قرار می‌داد.
۲۶. جلگه‌ها و دشت‌های پیرامون رودهای بزرگ در چین محیط مناسبی برای کشاورزی و برپایی سکونت‌گاه‌های دائمی بود. ظهور تمدن:
۲۷. در دوران نوسنگی و حدود ۸ هزار سال پیش، گروه‌هایی از مردم روستانشین چینی در اطراف رودهای بزرگ هوانگ هو و یانگ‌تسه مشغول کشاورزی بوده‌اند.
۲۸. به تدریج در چین باستان زمینهٔ پیدایش نخستین شهرها را در حدود ۱۵۰۰ ق.م. فراهم آورد.
۲۹. در میان تمدن‌های نخستین، تمدن چین به سبب موقعیت ویژهٔ جغرافیایی خود، کمتر تحت تأثیر و نفوذ خارجی بوده است.
۳۰. چینیان زمانی با هند و ایران ارتباط برقرار کردند که فرهنگ و هنر آنان شکوفا شده و ویژگی‌های خاص خود را پیدا کرده بود.
۳۱. چین نیز مانند سومر و مصر، در آغاز شامل چندین دولت شهر بود که بر هر قسمت از آن، جنگاورانی حکومت می‌کردند. نخستین امپراتور:
۳۲. یکی از فرمانروایان سلسلهٔ چه‌این به نام ژنگ، که در ۲۶۴ ق.م. به تخت نشست، با پیروزی بر حاکمان محلی و اشراف زمین دار به تفرقه و تجزیهٔ سیاسی چین پایان داد و حکومت نیرومندی را به وجود آورد.
۳۳. ژنگ عنوان شی هوانگ تی به معنای امپراتور اول را که پیش از آن مخصوص خدایان و قهرمانان اساطیری بود، برای خود برگزید.
۳۴. شی هوانگ تی به منظور تسلط بیشتر حکومت مرکزی بر سرزمین چین، تشکیلات اداری و مالیاتی را نوسازی کرد و شبکهٔ گسترده‌ای از جاده‌ها ساخت. وی همچنین به قصد رونق تجارت، مقیاس وزن‌ها و اندازه‌ها و عیار سکه‌ها را یکسان نمود.
۳۵. یکی دیگر از اقدام‌های مهم شی هوانگ تی، تکمیل دیوار بزرگ چین بود.
۳۶. فرمانروایان پیش از شی هوانگ تی برای جلوگیری از هجوم اقوام صحراگرد، قسمت‌هایی از این دیوار را ساخته بودند.
۳۷. دیوار چین به طول ۲۴۰۰ کیلومتر با ۲۵۰۰۰ برج نگهبانی در مرز شمالی چین شکل گرفت. سلسلهٔ هان:
۳۸. پس از مرگ شی هوانگ تی، سلسلهٔ هان روی کار آمد.
۳۹. سلسلهٔ هان با گسترش قلمرو خود از سمت جنوب و غرب با کشورها و تمدن‌های دیگر از جمله ایران، ارتباط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برقرار کرد.
۴۰. جادهٔ مشهور ابریشم که چین را از طریق ایران به اروپا متصل می‌کرد، در دورهٔ سلسلهٔ هان گشایش یافت. آیین و اندیشهٔ کنفوسیوس:
۴۱. کنفوسیوس بیش از هر چیز به رفتار اخلاقی توجه داشت.
۴۲. اساس تعالیم کنفوسیوس این بود که مردم چطور باید رفتار کنند و حاکمان چگونه رفتار مناسب را در جامعه ترویج دهند.
۴۳. شی هوانگ تی به شدت با اندیشه‌های کنفوسیوس مخالفت کرد و دستور داد آثارش را بسوزانند و حکیمان پیرو او را نابود کنند.
۴۴. در دوران حکومت هان، اندیشه و آیین کنفوسیوس دوباره رواج یافت و تعلیم داده شد.
۴۵. یکی از اقدام‌های مؤثر حکومت هان که به سنتی ماندگار در تاریخ چین تبدیل شد، انتخاب مأموران دولتی بر پایهٔ اصول و تعلیمات کنفوسیوس بود.
۴۶. در دوران سلسلهٔ هان، آیین بودا به چین راه یافت.

درس ۶ یونان و روم

یونان باستان

۱. از کانون های مهم تمدنی قاره اروپا، در سرزمین های جنوب شبه جزیره بالکان و جزیره های مجاور آن در دریاهاى مدیترانه و اژه یونان نامیده می شود.
۲. وضعیت جغرافیایی یونان تأثیر بسزایی در زندگی یونانیان داشته است.
۳. موقعیت شبه جزیره ای یونان و برخورداری از سواحل طولانی با خلیج ها و بریدگی های مناسب برای ایجاد لنگرگاه ها، شرایط مناسبی را برای کشتیرانی و دریانوردی فراهم کرده است.
شکل گیری دولت شهرهای یونانی:
۴. حدود ۴۰۰۰ سال پیش، گروه هایی از اقوام هند و اروپایی از سمت شمال به یونان مهاجرت کردند.
۵. اطلاعات موجود درباره دوران اولیه سکونت مهاجران هند و اروپایی در یونان، متکی به حفاری های باستان شناسان و دو منظومه حماسی، یعنی «اودیسه» و «ایلیاد» سروده هومر، شاعر مشهور قرن ۸ ق.م است.
۶. آتن و اسپارت مهم ترین دولت شهرهای یونانی به شمار می رفتند و از دیگر دولت شهرها نفوذ و قدرت بیشتری داشتند.
۷. آتن مرکز فعالیت های فلسفی، علمی و هنری و نیز زادگاه مردم سالاری (دمکراسی) به شمار می رفت.
۸. اسپارت، جامعه ای نظامی گرا و جنگاور بود که به امور فرهنگی و هنری چندان علاقه ای نداشت.
تمدن مینوسی:
۹. در پی کاوش های باستان شناختی در اوایل قرن بیستم، آثار تمدنی کهن در جزیره کرت واقع در جنوب یونان کشف گردید. این تمدن به واسطه مینوس، شاه افسانه ای آن جزیره، تمدن مینوسی نامیده شد.
۱۰. افسانه جنگ تروا که در کتاب ایلیاد نقل شده، بازگوکننده یکی از آن یورش های دولت شهرهای یونانی به آسیای صغیر است.
۱۱. رقابت دولت شهرهای یونانی با حکومت هخامنشیان برای تسلط بر منطقه آسیای صغیر، موجب بروز کشمکش های طولانی و جنگ های بزرگی میان دو طرف در قرن ۵ ق.م. شد.
جنگ های داخلی یونان و برآمدن اسکندر مقدونی:
۱۲. پس از پایان جنگ های یونان و ایران، دولت شهر آتن به رهبری پریکلس، سیاستمدار آزادی خواه، به سرعت در مسیر پیشرفت و توسعه طلبی سیاسی و نظامی گام برداشت.
۱۳. دولت شهرهای مختلف یونانی به دو گروه رقیب و دشمن تبدیل شده بودند که آتن بر یکی و اسپارت بر دیگری فرمان می راند.
۱۴. در فاصله ۴۳ تا ۴۰۴ ق.م. سلسله جنگ هایی میان دو گروه رقیب (آتن و اسپارت) رخ داد که به جنگ های پلوپونزی مشهور است.
۱۵. حکومت هخامنشی در جریان این جنگ ها به طور پنهانی به اسپارت کمک مالی می کرد.
۱۶. جنگ های پلوپونزی سرانجام با پیروزی اسپارت پایان یافت.
۱۷. در همان دورانی که دولت شهرهای یونانی سرگرم رقابت و جنگ بودند، قدرت جدیدی در مرزهای شمالی یونان یعنی مقدونیه در حال ظهور بود.
۱۸. فیلیپ دوم، شاه مقدونیه با تشکیل ارتشی نیرومند از طوایف جنگجوی مقدونی، دولت شهرهای خسته و متفرق یونان را مطیع خود کرد و بر این کشور مسلط شد.
۱۹. اسکندر مقدونی، پسر و جانشین فیلیپ پس از آنکه شورش یکی از دولت شهرهای یونانی را فرونشاند، با سپاهی آماده به قلمرو هخامنشیان هجوم آورد.

فرهنگ و تمدن یونان باستان

۲۰. یونانیان از دستاوردهای تمدن های مصر، بین النهرین و ایران بهره بسیاری بردند و در عرصه های مختلف پیشرفت های چشمگیری کردند.
دین:
۲۱. یونانیان به خدایان متعددی اعتقاد داشتند. مهم ترین این خدایان، دوازده خدایی بودند که در کوه اکمپ جای داشتند و در رأس آنان «زنوس» خدای آسمان و آذرخش بود.

۲۲. آتنا، خدا بانوی خرد، محافظ شهر آتن به شمار می رفت.

۲۳. در یونان باستان، نفوذ و قدرت کاهنان به مراتب کمتر از مصر و بین النهرین بود.

۲۴. اولین دوره بازی های المپیک یونان باستان در ۷۷۶ ق.م. انجام شد.

حکومت و سیاست:

۲۵. در قرن های ششم و پنجم قبل از میلاد، نوعی مردم سالاری در یونان و به ویژه در دولت شهر آتن شکل گرفت که البته با نظام های مردم سالاری امروزی تفاوت داشت.

۲۶. در آتن، فقط مردان بالغی که از پدر و مادری آتنی به دنیا آمده بودند و شهروند آنجا محسوب می شدند، حق رأی داشتند و می توانستند در اداره امور دولت شهر مشارکت کنند.

۲۷. زنان، بردگان و بیگانگان مقیم آتن که اکثریت جمعیت آن دولت شهر را تشکیل می دادند، از حق رأی و شرکت در اداره امور سیاسی محروم بودند.

فلسفه:

۲۸. یونان و به ویژه شهر آتن، زادگاه فلسفه و پیشگام تفکر فلسفی محسوب می گردد.

۲۹. فلسفه یونان در قرن های پنجم و چهارم پیش از میلاد، با ظهور فیلسوفان بزرگی مانند سقراط، افلاطون و ارسطو به اوج خود رسید.

۳۰. فلسفه یونان، تأثیر زیادی بر فیلسوفان مسلمان به ویژه فیلسوفان ایرانی مانند فارابی و ابن سینا گذاشته است.

علوم:

۳۱. دانشمندان یونانی بر اساس روش علمی و با تکیه بر خرد به مطالعه پدیده های مختلف می پرداختند.

۳۲. بقراط، پزشک نامدار یونانی در عهد باستان به پدر علم پزشکی معروف است، نشانه های بیماری در بیمارانش را به دقت یادداشت می کرد و از این اطلاعات برای درمان بیمارانش دیگر استفاده می کرد. او اعتقاد داشت که بیماری ها علت های طبیعی دارند و مجازات هایی نیستند که خدایان فرستاده باشند.

۳۳. فیثاغورث، فیلسوف و ریاضی دان مشهور یونانی در عهد باستان می زیست.

هنر و ادبیات:

۳۴. در یونان باستان، ادبیات و هنرهای تجسمی، مخصوصاً انواع شعر، نمایشنامه نویسی، مجسمه سازی و معماری نیز شکوفای و پررونق بود.

روم

۳۵. شبه جزیره ایتالیا در شمال دریای مدیترانه، کانون شکل گیری تمدن و امپراتوری نیرومندی به نام روم در عهد باستان شد.

۳۶. شبه جزیره ایتالیا از شمال به جنوب به طول حدود ۱۲۰۰ کیلومتر گسترده است و عرض آن زیاد نیست.

۳۷. کوه های آلپ در شمال ایتالیا، مانع طبیعی به وجود آورده و گذرگاه های فراوان آن، معبر رخنه اقوام مختلف به شمال ایتالیا بوده است.

۳۸. کوه های مرکزی آبنین، شرق و غرب ایتالیا را از هم جدا می کند.

از رم تا روم:

۳۹. در حدود ۱۵۰۰ ق.م. گروهی از اقوام هند و اروپایی به ایتالیا پا نهادند و مزارع و روستاهایی را به وجود آوردند.

۴۰. شهر رم در مرکز ایتالیا از ادغام تعدادی از روستاها در کرانه رود تیبر پدید آمد.

۴۱. در سال ۵۰۹ ق.م. رومیان بر شاه این شهر شوریدند و حکومت جمهوری رم را تأسیس کردند.

۴۲. جمهوری رم در سال های میان ۵۰۹ تا ۲۶۴ ق.م. با شکست رقیبان و دشمنان خود گسترش پیدا کرد و بر سرتاسر شبه جزیره ایتالیا مسلط شد.

۴۳. در فاصله سال های ۲۶۴ تا ۱۳۳ ق.م. سلسله جنگ های بزرگی میان آن جمهوری از یک سو و حکومت کارتاژ و پادشاهان مقدونی رخ داد.

۴۴. رومیان با لشکرکشی به سرزمین های شرق دریای مدیترانه در غرب آسیا، بقایای حکومت سلوکیان را برانداختند.

۴۵. حکومت اشکانی در مقابل سپاه قدرتمند روم ایستادگی کرد و مانع پیشروی بیشتر آنان به سوی ایران شد.
۴۶. پس از آنکه امپراتور کنستانتین (۳۳۷-۳۰۶ م.)، پس از آنکه شهر (بیزانتیوم / قسطنطنیه / استانبول) را به پایتختی برگزید، به تدریج زمینه تقسیم امپراتوری روم به دو بخش شرقی و غربی فراهم آمد.
۴۷. روم غربی در ۴۷۵ م. در اثر هجوم اقوام بیابانگرد نابود شد.
۴۸. روم شرقی تا سال ۱۴۵۳ م. که پایتخت آن توسط امپراتوری مسلمان عثمانی فتح شد، دوام آورد.

سیاست و حکومت روم

۴۹. در روم اشراف به واسطه مجلس سنا، و عامه مردم از طریق مجمع نمایندگان خود، در اداره امور کشور مشارکت می‌کردند.
۵۰. در روم ریاست قوه اجرایی به دو کنسول اعطا می‌شد که از میان اعضای سنا برای دوره یکساله، بدون تکرار، انتخاب می‌شدند.
۵۱. در قرن اول قبل از میلاد، جمهوری رم بر اثر رقابت سرداران جاه طلب دچار جنگ داخلی و آشفتگی شد.
۵۲. اکتاوین بر رقیبانش غلبه کرد و تغییراتی در نظام حکومتی جمهوری رم به وجود آورد. در نتیجه این تغییرات، قدرت اجرایی در اختیار یک فرد به عنوان شخص اول مملکت قرار گرفت که به آوگوستوس و بعداً امپراتور معروف شد.

زندگی در روم

۵۳. به طور کلی فرهنگ روم از میراث یونانی در زمینه تعلیم و تربیت، دین، فلسفه و علوم و هنرها تأثیر فراوانی پذیرفت.
۵۴. برخی از باورهای کهن ایرانی مانند پرستش ایزد مهر (میترا) در قلمرو روم رواج یافت.
۵۵. برده‌داری پدیده‌ای بسیار رایج در قلمرو امپراتوری روم بود.
۵۶. در سال ۷۳ ق.م. بردگان به رهبری اسپارتاکوس قیام کردند و حکومت روم به زحمت و پس از دو سال، قیام را سرکوب کرد.
۵۷. برجسته‌ترین دستاورد هنری تمدن روم، در معماری و مجسمه سازی تبلور یافت.
۵۸. از دستاوردهای مهم تمدن روم، ایجاد شبکه پیشرفت‌های از جاده‌ها بود.

ظهور و گسترش مسیحیت

۵۹. در دوره سلطه رومیان بر سرزمین فلسطین، حضرت عیسی (ع) در آنجا به تبلیغ دین جدیدی پرداخت.
۶۰. پیشوایان یهود با آموزه‌های حضرت عیسی (ع) به مخالفت برخاستند.
۶۱. دین مسیحیت در زمان امپراتور کنستانتین رونق بی‌سابقه‌ای یافت.
۶۲. حدود ۵۰ سال بعد از کنستانتین، مسیحیت دین رسمی امپراتوری روم شد.

درس ۷ مطالعه و کاوش در گذشته هاک دور

پیشینه پژوهش در تاریخ ایران باستان

الف: آگاهی تاریخی آمیخته با افسانه:

۱. حدود دو قرن پیش خط میخی رمزگشایی و خوانده شد.

۲. مطالب مربوط به سلسله‌های پیشدادیان و کیانیان آمیخته با افسانه‌های کهن بود.

۳. درباره اشکانیان مطالب، بسیار کم و محدود به بعضی اسامی بود؛ ولی در خصوص ساسانیان اطلاعات و آگاهی‌های تاریخی قابل توجهی وجود داشت.

تاریخ و افسانه

۴. امروزه سلسله‌های پیشدادیان و کیانیان به عنوان دوران افسانه ای (اساطیری) تاریخ ایران شناخته می شوند.

۵. تاریخ بسیاری از اقوام و جوامع کهن از جمله تاریخ ایران زمین با افسانه و اسطوره آغاز می گردد.

۶. واژه‌هایی مانند افسانه، قصه، داستان و اسطوره، گرچه هرکدام معنای خاص و ریشه لغوی مخصوص خود را دارند، اما تقریباً همگی به معنا و مفهوم داستان یا سرگذشت خیالی و غیر واقعی به کار می روند.

۷. بیشتر اسطوره شناسان، مورخان و دیگر محققان بر این عقیده هستند که افسانه‌ها براساس واقعیت‌های تاریخی ساخته شده‌اند، اما با گذشت زمان تغییر کرده و به شکل افسانه و اسطوره درآمده اند.

۸. عموم مورخان تا دوپست سال پیش، در میان سلسله‌های حکومتی ایران باستان، تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع و شناخت نسبتاً در خور توجهی داشتند.

۹. در دو قرن گذشته توجه و علاقه به تاریخ ایران در عهد باستان به طور چشمگیری افزایش یافت.

۱۰. در دوره صفویه، تمایل و علاقه اروپاییان برای مسافرت به کشور ما و شناخت تاریخ و فرهنگ آن دو چندان شد.

۱۱. با گسترش روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا در دوره قاجاریه، اروپاییان بیشتری به عنوان جهانگرد، بازرگان، سفیر، باستان شناس و ... به کشور ما آمدند.

۱۲. در زمان محمدرضا قاجار یک افسر انگلیسی به نام سِر هنری راولینسون موفق به خواندن خط میخی شد و سنگ نوشته داریوش هخامنشی را در بیستون ترجمه کرد.

۱۳. دولت فرانسه اجازه حفاری و سپس امتیاز انحصاری کاوش‌های باستانی را در سرتاسر ایران به دست آورد. پس از آن بود که، باستان شناسانی از فرانسه به کشور ما آمدند و در محوطه باستانی شوش به حفاری و کاوش مشغول شدند.

۱۴. در سال ۱۳۰۶ ش، کاوش‌های باستان شناسی از انحصار فرانسویان خارج شد.

منابع تحقیق تاریخ ایران در دوران باستان

۱۵. منابع غیر نوشتاری: این دسته از منابع، شامل تمامی آثار مادی و دست ساخته‌هایی می شود که از ایرانیان باستان بر جای مانده است.

۱۶. منابع نوشتاری: منظور از منابع نوشتاری، تمامی نوشته‌هایی است که درباره رویدادهای تاریخی ایران در عهد باستان نگارش یافته اند و یا اینکه می توان از آنها اطلاعات و شواهد تاریخی به دست آورد.

۱۷. برجسته ترین منابع نوشتاری این دوره عبارت اند از سنگ نوشته‌ها، گل نوشته‌ها، سالنامه‌ها و کتاب‌های تاریخی، ادبی، دینی و جغرافیایی.

۱۸. منابع نوشتاری تاریخ ایران در عصر باستان را می توان به دو گروه نوشته‌های ایرانی و نوشته‌های غیرایرانی دسته بندی کرد.

۱۹. عمده منابع نوشتاری غیرایرانی را کتاب‌های مورخان یونانی و رومی تشکیل می دهند که در صدر آنها، کتاب تاریخ هرودت قرار دارد.

۲۰. در تورات، کتاب دینی یهودیان نیز مطالبی درباره هخامنشیان و به خصوص کورش بزرگ وجود دارد.

۲۱. یکی از دلایل ضعف تاریخ نگاری دوره‌ی ایران باستان، این باشد که سنت شفاهی، بسیار مقبول تر و پسندیده تر از سنت کتابت بوده است.

۲۲. سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های گلی مهم‌ترین منابع نوشتاری ایرانی در دوره هخامنشیان هستند.
۲۳. پنج ستون از سنگ‌نوشته بیستون که در حقیقت گزارشی تاریخی محسوب می‌شود، به شرح وقایع دوران آغازین فرمانروایی داریوش بزرگ و سرکوب شورش‌های نواحی گوناگون اختصاص دارد.
۲۴. در کاوش‌های تخت جمشید بیش از سی هزار لوح گلی به زبان ایلامی کشف گردید.
۲۵. سنگ‌نوشته شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم که شرح جنگ‌های این پادشاه با رومیان را بازگو می‌نماید.
۲۶. خداینامه‌ها از مهم‌ترین نوشته‌های تاریخی دوره ساسانی به شمار می‌روند.
۲۷. محتوای خداینامه‌ها، آمیخته با افسانه و قصه‌های کهن بوده و مطالب راجع به دوره ساسانی در آنها با واقعیات تاریخی انطباق دارد.
۲۸. در قرون نخستین هجری مورخان مسلمان ایران مانند طبری، دینوری و ... با استفاده از ترجمه‌ای که از خداینامه‌ها به عربی شده بود، اقدام به نگارش تاریخ ایران باستان کردند.
۲۹. منابع دست دوم یا تحقیقات عمدتاً شامل انواع مختلفی از کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌های تحصیلی و طرح‌های پژوهشی می‌شود که در دو‌یست سال اخیر توسط محققان، اعم از مورخان و باستان‌شناسان و زبان‌شناسان ایرانی و غیر ایرانی نوشته شده است.

درس ۸ سپیده دم تمدن ایران

جغرافیا و تمدن ایران

۱. فلات ایران از شمال به دریای طبرستان (مازندران) و دریاچه اورال، از غرب به جلگه بین‌النهرین، از جنوب به خلیج فارس، دریای مکران (عمان) و اقیانوس هند و از شرق به جلگه سند محدود می‌شود.
۲. موقعیت جغرافیایی فلات ایران نیز تأثیر زیادی بر تاریخ و تمدن آن داشته است.
۳. ایران به واسطه موقعیت جغرافیایی خاص خود در جنوب غربی آسیا، پل ارتباطی میان شرق و غرب جهان باستان محسوب می‌شد.
۴. در عصر باستان، مهم‌ترین راه‌های زمینی و دریایی که تمدن‌ها و کشورهای بزرگ را به یکدیگر متصل می‌کردند، از میهن ما می‌گذشتند.
۵. خلیج فارس و دریای مکران نقش مهمی در برقراری ارتباط تجاری، سیاسی، نظامی و فرهنگی میان سرزمین‌های دور و نزدیک جهان آن روز داشتند.

ایران در دوران پیش از تاریخ

۶. کهن‌ترین نشانه و آثاری که از حضور انسان در ایران تاکنون کشف شده، مربوط به بستر کشف رود در نزدیکی مشهد در خراسان رضوی است.
۷. قدمت ابزارهای سنگی یافت شده در بستر کشف رود را حدود ۱ میلیون سال تخمین زده‌اند.
۸. ساکنان نواحی کوهپایه‌ای زاگرس جزو نخستین مردمانی در جهان بوده‌اند که حدود ۱۲ هزار سال پیش شروع به کشت گیاهانی مانند جو و گندم و اهلی نمودن جانورانی مثل بز و گوسفند کردند.
۹. مردم ایران از حدود ۸ هزار سال پیش در ساختن ظروف و ابزارهای سفالی پیشرفت قابل توجهی یافتند.
۱۰. با اختراع چرخ سفال در ۶ هزار سال پیش، دگرگونی بزرگی در ساخت ظروف سفالی به وجود آمد.
۱۱. ظروف سفالی ساخته شده در تمدنهای باستانی ایران در سرزمین‌های دیگر، از جمله بین‌النهرین مشتریان فراوانی داشت.
۱۲. مردم ایران از حدود ۸ هزار سال پیش با چکش کاری بر روی رگه‌های طبیعی مس، برخی ابزارها به ویژه زیورآلات مسی می‌ساختند.
۱۳. بقایای کوره‌های ذوب و قالب‌گیری مس در برخی سکونتگاه‌های کهن مانند شهداد، تل‌ابلیس و تپه یحیی در استان کرمان و تپه زاغه در قزوین، بیانگر آن است که در حدود ۵ تا ۷ هزار سال پیش ساکنان این سکونتگاه‌ها به فنون ذوب و قالب‌گیری مس دست یافته بودند.
۱۴. مفرغ‌های لرستان، بهترین نمونه از صنعت و هنر فلزکاری ایران به شمار می‌روند.
۱۵. اشیاء و ظروف سنگ صابونی توسط مردم برخی از سکونتگاه‌های کهن به ویژه جیرفت و تپه یحیی در استان کرمان، با مهارت و ظرافت تمام ساخته می‌شد.
۱۶. در حدود ۵ هزار سال پیش، نخستین شهرها در فلات ایران به وجود آمد.
۱۷. شوش و چغامیش در خوزستان؛ شهداد و جیرفت در کرمان؛ شهر سوخته در سیستان و سیلک در کاشان از جمله نخستین شهرهای ایران بودند.

دوران تاریخی

تمدن ایلام

۱۸. سرزمین اصلی ایلامیان شامل جلگه خوزستان و مناطق کوهستانی زاگرس جنوبی و میانی بود.
۱۹. حاکمان کوچک و مستقل ایلامی در حدود ۲۶۰۰ ق.م. با یکدیگر متحد شدند و پادشاهی ایلام را تأسیس کردند.
۲۰. حکومت و تمدن ایلام، همواره با همسایگان بین‌النهرینی خود مانند سومریان، اکدی‌ها، بابلی‌ها و آشوریان ارتباط تنگاتنگ سیاسی، فرهنگی و تجاری داشت.
۲۱. ایلام با دیگر مناطق فلات ایران و سرزمین‌های مجاور آن مانند آسیای صغیر و هند، روابط تجاری داشت.

۲۲. حکومت ایلام، سرانجام پس از قرن ها سلطنت، بر اثر یورش ویرانگر آشوریان در قرن ۷ ق.م. دچار انحطاط و فروپاشی شد.
۲۳. شوش در مرکز جلگه خوزستان، یکی از پایتخت های ایلامیان بود. این شهر که یکی از کهن ترین شهرها و مراکز تمدنی جهان به شمار می رود.
۲۴. شهر بزرگ و آباد شوش که در نتیجه یورش آشوریانیال با خاک یکسان شده بود، در دوران سلسله هخامنشیان دوباره شکوه و عظمت دیرین خود را بازیافت.
۲۵. ایلامیان در بخش شرقی قلمرو خود، واقع در استان فارس امروزی نیز پایتخت دیگری به نام آنشان یا آنزان داشتند.
۲۶. از دیگر شهرهای ایلام، می توان به سیمش اشاره کرد که احتمالاً بر جای خرم آباد کنونی قرار داشته است.
۲۷. معبد چغازنبیل در نزدیکی شهر شوش، شاهکار معماری ایلامی ها به شمار می رود.
۲۸. به عقیده مردمان ایلام قدیم، خدایان دارای نیرویی ماوراء طبیعی بودند که آنان را بر انجام هر کاری قادر و توانا می ساخت.
۲۹. از جمله محبوبترین خدایان ایلامی، اینشوشیناک به معنی خدای شهر شوش بود.
۳۰. معبد چغازنبیل، ستایشگاه اینشوشیناک محسوب می شد.
۳۱. در ایلام الهه های مادر نیز بسیار مقدس بودند و مقام رفیعی در سلسله مراتب خدایان ایلامی داشتند.
۳۲. در ایلام زنان مقام و منزلت والایی داشتند و در امور اجتماعی و اقتصادی و مراسم رسمی سیاسی و دینی حضور چشمگیری داشته اند.

درس ۹ ورود آریایی ها تا پایان هخامنشیان

اقوام آریایی از مهاجرت تا تشکیل حکومت در ایران

۱. واژه ایران از واژه آریایی گرفته شده است و به معنی سرزمین آریاییان است.
۲. واژه آریایی نیز به معنی شریف و آزاده است؛ پس واژه ایران به معنی سرزمین مردمان شریف و آزاده است.
۳. آریاییان گروهی از اقوام هند و اروپایی بودند که از زمانهای بسیار کهن و به تدریج در فلات ایران و شبه قاره هند مستقر شدند و خود را آریایی نامیدند.
۴. مورخان احتمال می دهند که اقوام هند و اروپایی، نخست در علفزارهای واقع در شمال شرق فلات ایران و جنوب روسیه در حوالی دریایچه آرال می زیسته اند.
۵. اقوام آریایی در حدود ۱۵۰۰ ق.م. وارد فلات ایران شدند. گروهی از آنان به سمت مرکز و غرب این فلات پیشروی کردند و در مناطق مختلف آن مستقر شدند؛ مادی ها، پارسی ها و پارتی ها از جمله آنان بودند. گروه دیگری نیز از شرق فلات ایران به هند رفتند.
۶. ایرانیان از دوران باستان تا دو قرن پیش، پیشدادیان و کیانیان را به ترتیب نخستین و دومین سلسله پادشاهی می دانستند که پیش از اشکانیان و ساسانیان بر ایران حکومت کرده بودند، و اطلاعاتی از مادی ها و هخامنشیان نداشتند.
۷. مادی ها بنیان گذار نخستین حکومت آریایی در ایران شناخته می شوند.

مادی، نخستین حکومت آریایی ایران

۱. قبایل گوناگون مادی از جمله اقوام آریایی بودند که در بخش وسیعی از مناطق غربی و مرکزی ایران استقرار یافتند.
۲. برای اولین بار در قرن ۹ ق.م. در سالنامه های شاهان آشوری به مادی ها اشاره شده است.
۳. آشور در آن زمان حکومت نسبتاً نیرومندی در شمال بین النهرین بود که برای به دست آوردن فلزات، سنگ های قیمتی و غنائم دیگر، دائماً به سرزمین های همسایه، از جمله نواحی غربی ایران هجوم می آورد.
۴. یورش ها و غارت گری های پی پایی آشوریان، زمینه اتحاد قبایل پراکنده مادی را فراهم آورد.
۵. رؤسای قبایل پراکنده مادی، یکی از بزرگان مادی به نام دهیوک که به اشتباه دیاکو می خوانند، را به پادشاهی برگزیدند.
۶. دهیوک شهر هگمتانه یا اکباتان (همدان امروزی) را بنا کرد و مرکز حکومت خود قرار داد.
۷. حکومت مادی در زمان فرمانروایی هووخشتر، سومین پادشاه مادی به اوج قدرت رسید.
۸. هووخشتر سپس با حکومت بابل، علیه آشور متحد شد و به حاکمیت آشوریان پایان داد.
۹. آستیاگ، پسر و جانشین هووخشتر آخرین شاه مادی بود.
۱۰. با فتح هگمتانه به دست کورش، حکومت مادی برافتاد.

هخامنشیان؛ بزرگترین حکومت عصر باستان

۱. سلسله هخامنشی منسوب به هخامنش، جد کورش کبیر است. هخامنش رئیس قبیله پاسارگاد بود.
۲. پارسی ها، هم زمان با قدرت یافتن مادی ها، در قسمت های جنوبی فلات ایران یعنی سرزمین پارس (استان فارس کنونی) و نواحی مجاور آن مستقر بودند.
۳. یکی از نوادگان هخامنش، به نام کورش (کورش دوم)، که بر آئشان حکومت می کرد، قبیله های پارسی را که از سلطه مادی ها ناراضی بودند، متحد کرد. کورش، سپس با جلب حمایت بزرگان مادی، آستیاگ را از میان برداشت و پادشاهی هخامنشیان را بنیان نهاد.
۴. کورش مدتی پس از به قدرت رسیدن، به آسیای صغیر لشکرکشی کرد و حکومت لیدی را شکست داد و شهر تروتمند سارد، پایتخت لیدی و تمامی آسیای صغیر را به تصرف خود درآورد.
۵. یکی از انسانی ترین و شکوهمندترین فتوحات تاریخ جهان، فتح مسالمت آمیز بابل توسط کورش بزرگ در سال ۵۳۹ ق.م. است.
۶. کورش فرمان داد تا ماجرای فتح صلح آمیز بابل را بر لوحی استوانه ای از گل رس به زبان بابلی بنویسند. این لوح که در سال ۱۸۷۹ م. / ۱۲۵۸ ش. در بابل کشف شد، هم اکنون در موزه بریتانیا در لندن نگهداری می شود و به «منشور کورش» معروف است.

۷. بیانیه یا منشور کورش، نماد فرهنگ انسانی و مداراجویانه ایرانیان است.
۸. بسیاری از محققان، منشور کورش را نخستین منشور حقوق بشر می‌دانند.
۹. نسخه بدلی از این منشور نیز در مقر سازمان ملل متحد در نیویورک به نمایش گذاشته شده است.
۱۰. کورش به خاطر شخصیت انسانی همواره مورد تحسین و تکریم بوده است.
۱۱. در زمان پادشاهی کمبوجیه، پسر و جانشین کورش بزرگ، مصر به تصرف هخامنشیان درآمد.
۱۲. با فتح این سرزمین، قلمرو هخامنشیان به قاره آفریقا نیز گسترش یافت و به نهایت وسعت و عظمت خود رسید.
۱۳. پس از مرگ مشکوک کمبوجیه، داریوش یکم با همراهی تعدادی از سران خاندان های بزرگ پارسی، گئومات مئغ و دیگر شورشیان و مدعیان قدرت را سرکوب کرد و بر تخت شاهی نشست.
۱۴. داریوش بزرگ پس از فرونشاندن شورش های داخلی و برقراری آرامش و امنیت در سرتاسر شاهنشاهی هخامنشی، به شرق لشکرکشی کرد و قسمت هایی از غرب و شمال غرب هند را به قلمرو خود افزود.
۱۵. داریوش به منظور دفع حملات قبایل صحراگرد سکایی، به مناطق دوردستی در شمال دریای سیاه و جنوب روسیه کنونی لشکرکشی کرد.
۱۶. تأسیس سپاه جاویدان، احداث جاده شاهي و برپایی کاخ ها و بناهای مجلل، به ویژه در شوش و تخت جمشید، از جمله اقدام های مهم این پادشاه بزرگ است.
۱۷. دولت شهرهای یونانی، مخصوصاً آتن، از تسلط ایران بر آسیای صغیر و سواحل شرقی دریای اژه ناخشنود بودند. از این رو، آتنی ها یکی از شهرهای یونانی نشین آسیای صغیر به نام میلئوس (مَلَطِيه) را تشویق به شورش علیه هخامنشیان کردند و سپس به همراه شورشیان به شهر سارد هجوم آورده، آنجا را آتش زدند.
۱۸. سپاه داریوش بزرگ در جنگ ماراتن در مقابل یونانیان شکست خورد.
۱۹. خشایارشا به یونان لشکر کشید و آتن را تصرف کرد، اما در نبرد دریایی در تنگه سالامیس توفیقی به دست نیاورد.
۲۰. خاندان هخامنشی از زمان پادشاهی اردشیر دوم که از ۴۰۴ تا ۳۵۸ ق.م. حکومت می کرد، دچار تفرقه درونی شد.
۲۱. در ابتدای زمامداری اردشیر دوم، برادرش کورش کوچک در آسیای صغیر سر به شورش برداشت و با سپاهی از مزدوران یونانی راهی پایتخت گردید. در جنگی که میان دو برادر رخ داد کورش کوچک شکست خورد و کشته شد.
۲۲. اردشیر دوم به عیاشی و راحت طلبی مشهور بود.
۲۳. در دوران فرمانروایی اردشیر دوم مصر از سیطره هخامنشیان خارج شد.
۲۴. اردشیر سوم، پسر و جانشین اردشیر دوم در ابتدای حکومتش به قتل عام افراد خاندان سلطنتی پرداخت و کسانی را که احتمال می داد ادعای شاهی کنند به قتل رساند.
۲۵. اردشیر سوم، پادشاهی جاه طلب و جنگجو بود و مصر را دوباره ضمیمه قلمرو هخامنشی کرد.
۲۶. داریوش سوم، آخرین فرمانروای هخامنشی که مدتی پس از قتل اردشیر سوم بر تخت شاهی نشست.
۲۷. در زمان داریوش سوم، اسکندر با سپاهی بسیار قوی، آموزش دیده و تشنه قتل و غارت به ایران تاخت.
۲۸. اسکندر در سه نبرد (گرانیکوس، ایسوس و گوگمل) سپاه هخامنشی را شکست داد.
۲۹. آریوبرزن، سردار شجاع ایرانی در مقابل سپاه مقدونی مقاومت کرد.
۳۰. داریوش سوم که از برابر اسکندر گریخته بود در سال ۳۳۰ ق.م. نزدیک دامغان کنونی به قتل رسید.
۳۱. با مرگ داریوش سوم، سلسله هخامنشی به پایان رسید.
۳۲. هخامنشیان، ایران را به نخستین حکومت بزرگ جهانی تبدیل کردند.
۳۳. به واسطه تدبیر و سیاست شاهان هخامنشی بود که ایرانیان به تأثیرگذارترین مردم در جهان متمدن و شناخته شده آن روزگار تبدیل شدند.

درس ۱۰ اشکانیان و ساسانیان

اوضاع ایران پس از سقوط هخامنشیان

۱. مردم ایران نسبت به این کشورگشای بی رحم و سربازان مقدونی و یونانی او، به چشم بیگانه نگاه می کردند و از سلطه بیگانگان بر سرزمینشان ناخرسند بودند. از این رو، مقاومت هایی به شکل نافرمانی و شورش در مناطق مختلف کشور در برابر اسکندر و لشکریان او صورت گرفت.
۲. اسکندر مقدونی در ۳۲۳ ق.م. در بابل درگذشت.

سلوکیان

۳. چند سال پس از مرگ اسکندر، یکی از سرداران او به نام سلوکوس بر بین النهرین، بخش هایی از آسیای صغیر، سوریه و فلات ایران حاکم شد و سلسله پادشاهی سلوکیان را تشکیل داد.
۴. سلوکوس خود را نیکاتور، یعنی فاتح می خواند.
۵. سلوکوس ابتدا شهری را که به نام او سلوکیه نامیده شد و در ساحل غربی رود دجله قرار داشت، به عنوان پایتخت برگزید، اما چند سال بعد، پایتخت خود را به شهر انطاکیه در شمال سوریه منتقل کرد.
۶. سلوکیان قصد داشتند با ایجاد شهرهای جدید و کوچاندن یونانیان به این شهرها، فرهنگ یونانی را در ایران و دیگر متصرفات اسکندر در آسیا، رواج دهند.
۷. سلوکیان از اوایل تشکیل حکومت خود، با جانشینان اسکندر در مصر، وارد رقابت و درگیری شدند. از این رو، عمده توجه شاهان سلوکی به مناطق غربی قلمرو خودشان بود و بر متصرفات شرقی خویش نظارت و سلطه کامل نداشتند. این مسئله سبب شد که به تدریج افراد یا خاندان هایی در نواحی شمال شرقی فلات ایران قدرت را به دست گیرند و به فکر استقلال از حکومت سلوکیان بیفتند.

اشکانیان

۸. بنیان گذار این سلسله، ارتشک، از قبیله پرتی یا آپرتی در شرق ایران بود که بر فرمانروای سلوکی در ناحیه ای در حوالی قوچان امروزی شورید و پارت و گرگان را از دست سلوکیان خارج کرد (۲۳۸ ق.م.).
۹. اشکانیان با استفاده از جنگاوران قبایل شرق ایران که در سوارکاری و تیراندازی با کمان، مهارت فراوان داشتند، سپاه ورزیده های را تشکیل دادند.
۱۰. اشکانیان در طول حدود ۴۷۰ سال حکومت، چندین بار پایتخت خود را تغییر دادند. پایتخت های این سلسله به ترتیب عبارت اند از: شهر نسا در ترکمنستان امروزی، شهر صدروازه که یونانیان به آن هکاتم پلیس می گفتند در حوالی دامغان کنونی و شهر تیسفون در نزدیکی بغداد امروزی.
۱۱. مهرداد یکم با تسلط بر مناطق وسیعی در سرتاسر ایران، قدرت و قلمرو حکومت اشکانی را به طور چشمگیری افزایش داد.
۱۲. در دوران فرمانروایی مهرداد یکم، سلسله اشکانیان از یک حکومت محلی در شرق فلات ایران به یک پادشاهی قدرتمند تبدیل شد.
۱۳. با فتوحاتی که مهرداد دوم انجام داد، وسعت قلمرو اشکانیان به نهایت خود رسید و پایه های قدرت و سلطنت آنان استوار گردید.
۱۴. در روزگار مهرداد دوم، سفیرانی از سوی چین به ایران آمدند.
۱۵. در دوران مهرداد دوم اشکانیان تا رود فرات پیش رفتند و با امپراتوری روم همسایه شدند.
۱۶. از مهم ترین جنگ های اشکانیان و روم در زمان پادشاهی ارد دوم اتفاق افتاد.
۱۷. کراسوس، سردار مشهور روم با سپاهی بزرگ و مجهز به منطقه بین النهرین هجوم آورد، اما در جایی به نام حران، از سپاه ایران به سختی شکست خورد و سردار مغرور روم کشته شد.

۱۸. فرماندهی سپاه ایران را در جنگ خراسان، سردار بی باک و شجاع ایرانی، سورنا بر عهده داشت که با اجرای فنون گوناگون جنگی به پیروزی بزرگی دست یافت.
۱۹. نظام حکومتی اشکانیان مجموعه‌ای از حکومت‌های نیمه مستقل بود که به حکومت مرکزی اشکانی، مالیات و نیروی نظامی می‌دادند. این نوع حکومت را ملوک طوایفی خوانده‌اند.
۲۰. حکومت اشکانی بر اثر جنگ‌های پیاپی با امپراتوری روم در مرزهای غربی و نیز درگیری‌های نظامی در مرزهای شرقی، در اوایل قرن سوم میلادی به سستی گرایید.
۲۱. آخرین پادشاه اشکانیان، اردوان چهارم بود.
۲۲. اردوان در جنگ با اردشیر بابکان ساسانی شکست خورد و کشته شد و سلسله اشکانیان از هم پاشید.
۲۳. اشکانیان با آسان‌گیری و مداراجویی فرهنگی و دینی، اقوام و فرقه‌های دینی گوناگون و حتی یونانی‌تباران ایران را که در سراسر قلمرو آنها پراکنده بودند، در کنار یکدیگر حفظ کردند.

ساسانیان

۱. ساسانیان، نام خود را از ساسان، نیای اردشیر بابکان، سر دودمان آن سلسله گرفته‌اند.
۲. ساسان، موبد نیایشگاه زرتشتی آناهیتا در شهر استخر، واقع در منطقه پارس بود.
۳. اولین فرمانروای ساسانی اردشیر بابکان بود.
۴. ساسانیان مصلح بودند، به جای حکومت ملوک طوایفی اشکانی، حکومتی متمرکز و قدرتمند ایجاد کردند که دستورات و قوانین آن در سرتاسر ایران اطاعت شود.
۵. حکومت ساسانی همواره در خارج از مرزهایش با مسائل و مشکلات مختلفی رو به رو بود. یکی از این مشکلات، امپراتوری روم شرقی به شمار می‌رفت که پی در پی به سرزمین‌های ایرانی، حمله می‌کرد. از سوی دیگر، یورش‌های مکرر قبایل بیابان گرد به مرزهای ایران، ساسانیان را به زحمت می‌انداخت.
۶. حکومت ساسانیان با اقدامات مهم پادشاهانی مانند شاپور یکم و شاپور دوم که موفقیت‌های سیاسی و نظامی بزرگی در داخل و خارج کسب کردند، گسترش یافت و تثبیت شد.
۷. در زمان پادشاهی قباد یکم (۵۳۱ - ۴۸۷ م.)، حکومت ساسانی با جنبشی اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک مواجه شد.
۸. مزدک طرفدار برابری مردم در بهره‌مندی از منافع اقتصادی و اجتماعی بود.
۹. قباد که در آغاز زمامداری خود قصد داشت از قدرت اشرف، نجبا و موبدان بکاهد و دست آنان را از امور کشوری کوتاه کند، به حمایت از مزدک برخاست، اما اشرف و نجبا، او را از پادشاهی برکنار و زندانی کردند.
۱۰. خسرو انوشیروان برای سامان بخشیدن به اوضاع کشور، اصلاحاتی را در زمینه اداری، نظامی و اقتصادی انجام داد.
۱۱. در زمان هرمز چهارم، اختلاف و نزاع سیاسی در دربار ساسانیان اوج گرفت و یکی از سرداران مشهور به نام بهرام چوبین، با پشتیبانی بزرگان علیه پادشاه سر به شورش برداشت و او را از قدرت برکنار نمود و خود به جای او به پادشاهی نشست.
۱۲. خسرو پرویز، پسر هرمز به بیزانس (امپراتوری روم شرقی) گریخت و با حمایت امپراتوری روم، به تاج و تخت رسید.
۱۳. در دوره ساسانیان دو کشور ایران و روم بر سر تسلط بر برخی سرزمین‌های سرحدی به ویژه منطقه ارمنستان، با یکدیگر اختلاف و درگیری داشتند.
۱۴. از اهداف اصلی رومیان در لشکرکشی پی در پی به ایران در زمان ساسانیان، تسلط بر مسیرهای تجاری بود که به هند و چین می‌رسید.
۱۵. دو مورد از جنگ‌ها ایران و روم در زمان شاپور یکم اتفاق افتاد که در یکی از آنها، گردیانوس امپراتور روم کشته شد و در دیگری والرینوس، امپراتور روم به اسارت درآمد.
۱۶. در زمان خسرو پرویز نیز نبردهای بزرگی میان دو کشور ایران و روم رخ داد که در آغاز ساسانیان پیروز شدند، اما در پایان، به سختی شکست خوردند.

۱۷. قبایل صحراگرد آسیای مرکزی، مکرر به مرزهای شمال شرقی ایران در منطقه خراسان هجوم می‌آوردند و به تخریب و غارت می‌پرداختند.

۱۸. قبایل بیابان‌گرد عرب نیز دائماً به شهرها و آبادی‌های ایران در حاشیه جنوبی خلیج فارس و دریای عمان دستبرد می‌زدند.

۱۹. شاپور دوم ساسانی در جریان یک عملیات نظامی، اعراب متجاوز را به سختی گوش مالی داد.

۲۰. حکومت ساسانی برای جلوگیری از غارتگری اعراب، حکومتی دست‌نشانده به ریاست اعراب لخمی (لخمیان) در جنوب غربی ایران به مرکزیت شهر حیره تأسیس کرد.

۲۱. اقدام خسرو پرویز در برانداختن حکومت لخمیان را اشتباه بزرگی می‌شمارند که باعث شد مرزهای جنوب غربی ایران در برابر هجوم اعراب بی‌دفاع بماند.

۲۲. در اوایل فرمانروایی یزدگرد سوم، اعراب مسلمان به ایران حمله کردند و در چند جنگ بزرگ مانند قادسیه، جلولا و نهاوند، سپاه ساسانی را مغلوب کردند.

۲۳. یزدگرد که به خراسان گریخته بود، سرانجام در اطراف شهر مرو کشته شد (۶۵۱ م. / ۳۱ ق.). با مرگ او، سلسله ساسانیان به پایان آمد و ایران وارد دوران اسلامی تاریخ خود شد.

۲۴. برخی از عوامل مؤثر در سقوط ساسانیان عبارت اند از:

۱ - ضعف قدرت سیاسی پادشاهان ساسانی به دلیل اختلاف و درگیری پیاپی با اشراف و بزرگان؛

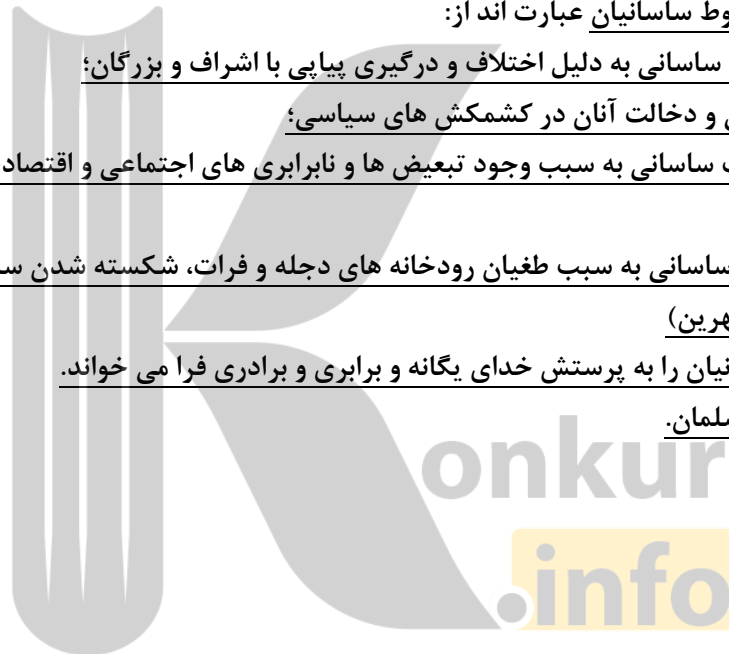
۲ - شورش مکرر فرماندهان نظامی و دخالت آنان در کشمکش‌های سیاسی؛

۳ - نارضایتی توده مردم از حکومت ساسانی به سبب وجود تبعیض‌ها و نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و عدم مقاومت جدی آنان در برابر اعراب؛

۴ - کاهش توان اقتصادی حکومت ساسانی به سبب طغیان رودخانه‌های دجله و فرات، شکسته شدن سدها و به زیر آب رفتن زمین‌های حاصلخیز آسورستان (بین‌النهرین)

۵ - پیام جذاب دین اسلام که جهانیان را به پرستش خدای یگانه و برابری و برادری فرا می‌خواند.

۶ - انگیزه و روحیه قوی اعراب مسلمان.

درس ۱۱ آیین کشوردارک

نظام سیاسه و ادارک

۱. شاهان ماد به تقلید از شاهان پیشین و معاصر خود، حکومت می‌کردند.
۲. سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های گلی هخامنشی و نیز نوشته‌های مورخان یونانی عهد باستان، حاوی اطلاعات ارزشمندی در خصوص نظام حکومتی و تشکیلات اداری آن دوران هستند.
۳. در رأس تشکیلات سیاسی و اداری هخامنشیان، پادشاه قرار داشت.
۴. پادشاهان هخامنشی و به ویژه داریوش یکم، ادعا می‌کردند که به خواست اهوره مزدا به مقام پادشاهی دست یافته‌اند و به یاری او بر کشور فرمان می‌رانند.
۵. کورش، بنیان‌گذار حکومت هخامنشی، از تشکیلات و تجربه‌های اداری حکومت‌های پیشین، برای اداره امور کشور استفاده کرد و شیوه جدیدی از فرمانروایی خردمندانه را که مبتنی بر احترام به دین و فرهنگ مردم سرزمین‌های فتح شده و مشارکت آنان در حکومت بود، ارائه نمود.
۶. سیاست کورش بزرگ این بود که از طریق مشارکت دادن اقوام و ملت‌های تابعه در اداره حکومت هخامنشی، وفاداری و پشتیبانی آنان را نسبت به خود جلب کند.
۷. در زمان داریوش اول، حکومت هخامنشی به نهایت گسترش خود رسید.
۸. داریوش یکم بنیان‌گذار و طراح اصلی نظام سیاسی اداری حکومت هخامنشیان شناخته می‌شود.
۹. نظام سیاسی اداری که داریوش یکم ایجاد کرد، به دو بخش تشکیلات اداری مرکزی و تشکیلات استانی یا ساتراپی تقسیم می‌شد.
۱۰. تشکیلات اداری مرکزی در درون دربار هخامنشی در پایتخت، ساماندهی شده بود و اجزای اصلی آن را خزانه شاهی، انبار شاهی و دیوان شاهی تشکیل می‌دادند.
۱۱. دیوان شاهی وظیفه مهم نگارش، تنظیم، ثبت و نگهداری نامه‌ها، اسناد و نوشته‌های دولتی را بر عهده داشت.
۱۲. در زمان هخامنشیان، مسئولیت بازرسی و نظارت دقیق و کامل بر عملکرد مقام‌ها و مأموران دولتی در پایتخت و شهرهای ساتراپی‌ها) بر عهده یکی از خویشاوندان نزدیک شاه و یا یکی از درباریان مورد اعتماد و وفادار به او قرار می‌گرفت.
۱۳. مسئول بازرسی و مأموران تحت فرمانش، به عنوان «چشم و گوش شاه» معروف بودند.
۱۴. داریوش تشکیلات استانی یا ساتراپی و شیوه اداره آنها را نیز، از نو سامان داد و قواعد تازه‌ای را برای نظارت و تسلط بیشتر حکومت مرکزی بر ساتراپی‌ها به وجود آورد.
۱۵. در دوران حکومت سلوکی، قدرت و مناصب مهم سیاسی، اداری و نظامی در اختیار یونانیان بود.
۱۶. سلوکیان برای تحکیم سلطه خود، یونانیان زیادی را به ایران کوچاندند و آنان را در شهرهای جدیدی که بیشتر به شهرک‌ها و پادگان‌های نظامی شباهت داشتند، جای دادند.
۱۷. سلوکیان بخش عمده‌ای از تشکیلات دیوانی (اداری و مالی) هخامنشیان را به خدمت گرفتند.
۱۸. فرمانروایان سلوکی همچنین به سیاست آزادی و مدارای دینی پادشاهان هخامنشی ادامه دادند.
۱۹. خاندان اشکانی به اتکای جنگاوران قبایل صحراگرد شرق ایران، به قدرت رسیدند.
۲۰. پادشاه اشکانی بالاترین مقام سیاسی و نظامی کشور به شمار می‌رفت.
۲۱. علاوه بر خاندان شاهی، خاندان‌های بزرگ دیگری نیز در قدرت و حکومت سهیم بودند. معروف‌ترین این خاندان‌ها عبارت بودند از: کارن یا قارن در نهاوند، سورن در سیستان، و مهران در ری.
۲۲. در دوران اشکانی دو مجلس وجود داشت. در یکی از این مجالس، شاهزادگان، بزرگان درباری و نمایندگان هفت خاندان بزرگ؛ و در دیگری پیشوایان دینی یا مغان حضور می‌یافتند.
۲۳. اعضای دو مجلس اشکانی، پادشاه اشکانی را در اداره کشور کمک می‌کردند و در تعیین جانشین پادشاه و تصمیم‌گیری برای جنگ و صلح نقش داشتند.

۲۴. حکومت اشکانی به شکل غیرمتمرکز اداره می‌شد و اداره برخی از سرزمین‌ها و مناطق کشور به صورت موروثی در اختیار پادشاهان کوچک و حاکمان محلی بود که تا حدودی در اداره قلمرو خویش استقلال داشتند.
۲۵. پادشاهان کوچک و حاکمان محلی برای نشان دادن اطاعت و وفاداری خویش به حکومت اشکانی، علاوه بر پرداخت باج و خراج سالانه، به هنگام جنگ، سپاه خود را در اختیار اشکانیان قرار می‌دادند. شیوه غیرمتمرکز اداره حکومت اشکانیان، شیوه حکومت ملوک طوایفی نامیده شده است.
۲۶. پادشاهان ساسانی همانند پادشاهان هخامنشی ادعا می‌کردند که بنا به خواست اهوره مزدا به مقام شاهی رسیده و حکومت آنان مورد تأیید او است.
۲۷. پادشاهان ساسانی به منظور ایجاد تمرکز و افزایش دامنه نظارت و تسلط خود بر مناطق مختلف کشور، از یک سو سپاهی دائمی و نیرومند تشکیل دادند و از سوی دیگر اقدام به توسعه و تقویت تشکیلات اداری (دیوان سالاری) منسجم و منظمی کردند.
۲۸. نتیجه اقدامات پادشاهان ساسانی به منظور ایجاد تمرکز و افزایش دامنه نظارت و تسلط خود بر مناطق مختلف کشور، از تعداد حکومت‌های موروثی محلی به طور محسوسی کاسته شد و مناطق مختلف کشور به ویژه نواحی جنوبی، مرکزی و غربی آن، تحت نظارت و سلطه مستقیم حکومت ساسانی قرار گرفت.
۲۹. تشکیلات اداری یا دیوان سالاری ساسانیان از اداره‌ها یا دیوان‌های مختلفی تشکیل شده بود که در رأس آنها، وزیر بزرگ قرار داشت که به او بزرگ‌فرمادار می‌گفتند.
۳۰. وزیر تحت نظارت مستقیم پادشاه کار می‌کرد و مجری فرامین او بود.
۳۱. زمانی که پادشاه در جنگ یا سفر بود، وزیر به عنوان جانشین او کشور را اداره می‌کرد.
۳۲. دبیران نقش ممتاز و بسیار مهمی در تشکیلات اداری ساسانی داشتند. آنها در مرکز آموزشی به نام دبیرستان آموزش می‌دیدند. کار اصلی دبیران نگارش فرمان‌ها، نامه‌ها و اسناد و ثبت و ضبط آنها بود، ولی کارهای دیگری مانند گردآوری و تألیف خدای نامک هم جزو وظایف ایشان بود.
۳۳. به رئیس دبیران و کاتبان، ایران دبیرید یا دبیران مهست می‌گفتند که از جمله صاحب‌منصبان عالی‌رتبه تشکیلات اداری ساسانی محسوب می‌شد.
۳۴. قلمرویی که ساسانیان بر آن فرمان می‌راندند، ایران‌شهر نامیده می‌شد.
۳۵. قلمرو ایران‌شهر به چندین کوره یا استان تقسیم شده بود که اعضای خاندان شاهی، افرادی از خاندان‌های بزرگ و یا فرماندهان نظامی بر آنها حکومت می‌کردند.

قضاوت و دادرسی

۳۶. بر اساس باورهای کهن ایرانی، مهر یا میترا، ایزد پیمان و قانون و پشتیبان نظم اجتماعی بود.
۳۷. ایرانیان باستان همچنین به عدالت و راستی اهمیت بسیار می‌دادند و یکی از آرمان‌های آنان این بود که فرمانروایی عادل بر آنان حکومت نماید.
۳۸. در ایران باستان، قوانین، بیشتر از عرف و عادات و اعتقادات قومی ایرانیان و به ویژه اوستا، کتاب دینی زرتشتیان گرفته شده بود.
۳۹. شکل غیررسمی قضاوت در دوره ساسانیان را اغلب ریش‌سفیدان و بزرگان خانواده‌ها و قبایل برعهده داشتند.
۴۰. قضاوت رسمی، بیشتر بر عهده روحانیون زرتشتی و نیز قضاتی بود که از سوی شاه و یا حاکمان مناطق مختلف منصوب می‌شدند.
۴۱. روحانیون عمدتاً به اختلافات حقوقی و مدنی و قضات شاهی به جرایم سیاسی و نظامی رسیدگی می‌کردند.
۴۲. در دوره ساسانیان قوانین مربوط به نظم عمومی، نافرمانی و خیانت به شاه و کشور حتی در مورد شاهزادگان و دیگر اعضای خاندان شاهی خیلی سخت و بدون ملاحظه اجرا می‌شد.

۴۳. معمولاً شاه بالاترین مرجع قضایی و قاضی‌القضات به شمار می‌رفت و در محاکمه‌های مهم، اغلب، حکم نهایی را صادر می‌کرد.

۴۴. در سنگ‌نوشته‌هایی که از شاهان هخامنشی به ویژه داریوش یکم بر جای مانده، نکته‌ها و مطالبی دربارهٔ انصاف، عدالت و راستی و اجتناب از دروغ و بیداد به چشم می‌خورد.

۴۵. مجموعه‌ای از قوانین و محاکمات عصر ساسانی در کتاب «مادیان هزاردادستان» به زبان پهلوی گردآوری شده و منبع ارزشمندی برای حقوق و دادرسی آن دوره محسوب می‌شود.

سپاه و جنگ افزارها

۴۶. دهبوک، مؤسس حکومت ماد با گردآوری جنگاوران قبایل متحد خود، اقدام به تشکیل سپاهی کرد.

۴۷. دهبوک، به منظور مقابله با هجوم آشوری‌ها، هگمتانه (همدان کنونی) را به صورت دژی نظامی درآورد و استحکامات و قلعه‌های متعددی بنا کرد.

۴۸. هُووختَر، سومین پادشاه ماد، سپاه خود را به دسته‌های کمان‌داران، نیزه‌داران و سواران تقسیم کرد و در کنار آنان دسته‌های پشتیبانی، تدارکات و یگان‌های بارکش قرار داد.

۴۹. سلاح‌های سپاه ماد شامل خنجر، سرنیزه، سپر، شمشیر، تیر و کمان و زوبین بوده است.

۵۰. سپاه هخامنشی تا زمان داریوش یکم متکی بر واحدهای مختلف پیاده‌نظام بود که از قبایل، اقوام و ملل تابعه، به آن پیوسته بودند.

۵۱. داریوش اول در زمینه نظامی، نیروی ویژه ده هزار نفری به نام سپاه جاویدان تشکیل داد.

۵۲. اعضای سپاه جاویدان، از میان جوانان برومند پارسی انتخاب می‌شدند و تحت آموزش‌های ویژه قرار می‌گرفتند.

۵۳. سواره‌نظام در سپاه پارسیان نقش مهمی در جنگ‌ها داشتند و سلاح اصلی آنها نیزه بود.

۵۴. یکی دیگر از اقدام‌های بزرگ داریوش یکم، تأسیس نیروی دریایی بود. به تدبیر این پادشاه، چندین پایگاه دریایی در خلیج فارس، دریای سرخ و دریای مدیترانه به وجود آمد.

۵۵. دریانوردان ملل مختلف تابع امپراتوری، از جمله فنیقی‌ها، سوری‌ها، مصری‌ها، قبرسی‌ها و مردمان آسیای صغیر در نیروی دریایی هخامنشیان خدمت می‌کردند، اما فرماندهی ناوهای جنگی را پارسیان و مادی‌ها بر عهده داشتند.

۵۶. اشکانیان به نیروی سواره‌نظام اهمیت فراوان می‌دادند و در سپاه اشکانی، نیروی پیاده‌نظام نقش چندانی نداشت.

۵۷. اساس تشکیلات نظامی اشکانیان سواره‌نظام چابکی بود که در هنگام سواری تیراندازی می‌کرد و باعث از هم پاشیدن لشکر دشمن می‌شد.

۵۸. مهم‌ترین جنگ‌افزارهای سپاه اشکانی تیر و کمان و نیزه بود.

۵۹. دلیل توانمندی سواره‌نظام اشکانی، پیشینهٔ صحراگردی شان بود که به آنان این توانایی را داده بود.

۶۰. اشکانیان به تدریج، سواره‌نظام سنگین اسلحه نیز تشکیل دادند که مجهز به زره و کلاه خود بود.

۶۱. استفاده از صدای طبل نیز در آغاز حملات سپاه اشکانی معمولاً وحشت بسیاری در لشکر دشمن ایجاد می‌کرد و نظم آنها را به هم می‌ریخت.

۶۲. سورنا سردار معروف اشکانی با همین روش هراس‌بزرگی در سپاه کراسوس رومی ایجاد کرد و در نبرد حران (۵۳ ق.م.) پیروز شد.

۶۳. با به قدرت رسیدن خاندان ساسانی، سپاه دائمی و مجهزی به وجود آمد.

۶۴. اصلی‌ترین بخش سپاه ساسانی را سواره‌نظام سنگین اسلحهٔ زره‌پوش تشکیل می‌داد که به آن اسواران گفته می‌شد.

۶۵. بخش دیگری از سپاه ساسانی را سواره نظام سبک اسلحه که افراد آن مجهز به کمان بودند، تشکیل می داد. اعضای سواره نظام از میان جوانان طبقه اشراف و نجبا برگزیده می شدند.
۶۶. پیاده نظام ساسانی عمدتاً شامل روستاییانی بود که اسلحه و تجهیزات مناسبی نداشتند و به لحاظ نظامی، چندان اهمیتی به آنان داده نمی شد.
۶۷. از جمله ابتکارات نظامی ساسانیان، استفاده از فیل در جنگها بود.
۶۸. نیروی دریایی ساسانی از ابتدای تأسیس این سلسله به وجود آمد.
۶۹. اردشیر بابکان و جانشینان او، از نیروی دریایی برای برقراری امنیت و تحکیم سلطه خود بر خلیج فارس و دریای عمان و سواحل جنوبی آن استفاده کردند.
۷۰. خسرو انوشیروان با استفاده از نیروی دریایی، یمن را از اشغال حبشیان که از سوی امپراتوری روم شرقی (رقیب ساسانیان) حمایت می شدند، نجات داد و با بالمندب و خلیج عدن را تحت تسلط خود درآورد.
۷۱. در دوران ساسانی، مدارس به نام ارتشتارستان وجود داشت که افراد ارتش در آنجا آموزش می دیدند.

درس ۱۲ جامعه و خانواده

قشرها و طبقات اجتماعی

۱. هر قبیله آریایی شامل تعدادی طایفه بود و طایفه نیز خود، به چندین خانواده بزرگ تقسیم می‌شد.
۲. افراد جامعه آریایی به سه قشر «کشاورزان و شبانان» و «جنگجویان» و «روحانیان» تقسیم شده بودند.
۳. وجود قشرهای سه‌گانه آریایی در آغاز، معرف نوعی تقسیم کار و دسته‌بندی حرفه‌ای به شمار می‌رفت.
۴. در جامعه آریایی تمرکز قدرت و ثروت در نزد عده‌ای خاص، موجب ایجاد نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و شکل‌گیری طبقات اجتماعی به معنای واقعی آن شد.
۵. در دوران هخامنشیان، اعضای خاندان‌های بزرگ که خانواده شاهی در رأس آنها قرار داشت، از طرف پادشاه به سمت حکومت شهرهای، فرماندهی ارتش و سایر مناصب مهم حکومتی منصوب گردیدند.
۶. در زمان هخامنشیان طبقه‌ای از اشراف و بزرگان شکل گرفت که علاوه بر امتیازات ویژه اقتصادی، از مقام و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند.
۷. جامعه ایران در دوران اشکانیان شامل گروه حاکم و توده‌های مردم عادی بود.
۸. اعضای گروه حاکم در دوره‌ی اشکانیان، خود به دو دسته تقسیم می‌شدند. در مرتبه اول اعضای خاندان‌های شاهی و دیگر خاندان‌های قدرتمند قدیمی بودند که مهم‌ترین منصب‌های سیاسی و نظامی مانند حکومت مناطق مختلف کشور و فرماندهی سپاه و عضویت در مجلس آن زمان را در اختیار داشتند.
۹. در دوره‌ی اشکانیان توده مردم شامل کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان بودند.
۱۰. نظام طبقاتی جامعه ایران در عصر ساسانی تحت تأثیر دو عامل گسترش یافت و تثبیت شد: تأسیس حکومت مرکزی قدرتمندی بود که خاندان ساسانی با توسعه تشکیلات اداری و دیوانی به وجود آوردند و عامل دوم، رسمیت یافتن دین زرتشتی و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان بود.
۱۱. در دوره‌ی ساسانیان قشر جدیدی به نام «دبیران» در این دوره به طبقه حاکم افزوده شد.
۱۲. نظام طبقاتی عصر ساسانی بر اصالت نسب و خون استوار بود.
۱۳. در جامعه‌ی ساسانی، تحرک اجتماعی و رفتن از طبقه‌ای به طبقه دیگر، ممنوع و یا دست کم، بسیار دشوار بود.
۱۴. در دوران ساسانیان نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی میان طبقه حاکم یعنی خاندان ساسانی و اشرافیت سیاسی، نظامی و دینی وابسته به آن از یک سو و توده مردم عادی از سوی دیگر افزایش یافت.
۱۵. در دوره‌ی ساسانیان طبقه فرادست و حاکم، در مقایسه با گذشته، گسترش چشمگیری یافت و در درون خود دارای مراتب و درجات متفاوت گردید.
۱۶. زنان طبقه فرادست ساسانی با نوع لباس و زیورآلات، از دیگر زنان متمایز بودند.
۱۷. طبقه فرودست یا عامه
۱۸. مردم، شامل قشرهای مختلفی می‌شد که به طور موروثی به فعالیت‌های تولیدی و خدماتی مانند کشاورزی، دامداری، پیشه‌وری، تجارت و امثال آن مشغول بودند و بار سنگین مالیات‌های گوناگون را بر دوش می‌کشیدند.
۱۹. در دوران ساسانیان، موبدان زرتشتی، مدافع نابرابری‌های اجتماعی و امتیازات طبقه حاکم بودند.
۲۰. در زمان پادشاهی قباد، جنبش بزرگی علیه نابرابری‌ها و تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک پدید آمد.
۲۱. جنبش مزدک، پایه‌های نظام طبقاتی ساسانی را به شدت لرزاند.

خانواده

۲۲. خانواده، هسته اصلی جامعه آریایی نخستین به شمار می‌رفت.
۲۳. در خانواده آریایی، سلطه پدر بر اعضای آن، نامحدود بود. پدر هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آتش خانه به حساب می‌آمد.
۲۴. در خانواده کهن ایرانی، ازدواج درون گروهی بود و اعضای خانواده تحت نظارت پدر، با یکدیگر پیمان ازدواج می‌بستند.

۲۵. در خانواده کهن ایرانی دارایی های خانواده که در اختیار پدر قرار داشت، قابل تقسیم و یا انتقال نبود و پس از مرگ او در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده قرار می گرفت.

۲۶. خانواده گسترده تا عهد هخامنشی تداوم داشت. اما پس از آن تحت تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی، به تدریج کوچک تر و محدودتر شد.

۲۷. با گسترش شهرها،

۲۸. در دوره ساسانیان، بخشی از خانواده های روستایی به شهر مهاجرت کردند و در پیشه های گوناگونی اشتغال یافتند. بدین گونه خانواده بزرگ با املاک و دارایی های مشترک، به تدریج به خانواده های کوچک تر با اموال مستقل تجزیه شد. از سوی دیگر، با توسعه تشکیلات حکومتی و گسترش قشرهای اجتماعی، دامنه اختیارات و قدرت پدر در خانواده کاهش یافت.

زنان

۲۹. جایگاه و حقوق زنان به عنوان نیمی از جامعه در دوران باستان، تحت تأثیر آموزه های دین زرتشتی و فرهنگ عمومی قرار داشت.

۳۰. در قسمت هایی از کتاب اوستا که منسوب به زرتشت است، تفاوت چندانی میان مرد و زن وجود ندارد

۳۱. شعار اصلی زرتشت یعنی گفتار نیک، کردار نیک و پندار نیک به یکسان برای زنان و مردان توصیه شده است.

۳۲. در بخش هایی از اوستا که احتمالاً در زمان ساسانیان توسط موبدان تدوین شده، موقعیت اجتماعی زن پایین تر از مرد قرار می گیرد.

۳۳. در آیین زرتشتی، پارسایی و عفت به عنوان دو خصلت و ویژگی زن خوب برشمرده شده است.

۳۴. لوح های گلی کشف شده از تخت جمشید بیانگر آن است که در زمان هخامنشیان، زن و مرد در کنار هم و با حقوقی برابر کار می کردند.

۳۵. در دوره ی ساسانیان تنی چند از زنان خاندان شاهی مانند همسر یزگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام های پوران دُخت و آزرمی دُخت بر تخت سلطنت نشستند.

۳۶. همسر یزگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام های پوران دُخت و آزرمی دُخت از جمله نخستین شاهان زن یکی از بزرگ ترین حکومت های جهان باستان هستند.

جشن و سوگواری

۳۷. جشن های ایران باستان پیوند تنگاتنگی با باورهای دینی و زندگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران، به ویژه فعالیت های کشاورزی داشت.

۳۸. ویژگی برجسته جشن های باستانی، عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند بزرگ بود.

۳۹. گاهنبارها، نوروز، مهرگان و سده، از مشهورترین جشن های ایران باستان به شمار می روند.

۴۰. گاهنبارها عبارت بودند از شش جشن که به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی خلقت: آسمان، آب، زمین، گیاه، جانوران و انسان، در شش وقت معین از ماه های سال برگزار می شد.

۴۱. جشن نوروز از کهن ترین جشن های ایرانی است که به جمشید، نخستین پادشاه افسانه ای ایران نسبت داده می شود.

۴۲. ایرانیان باستان مراسم سوگواری برای مردگان را نیز با آداب و تشریفات ویژه ای برگزار می کردند.

۴۳. ایرانیان باستان در مراسم سوگواری درگذشتگان، ضمن خواندن دعا، نیکی های شخص از دنیا رفته را یادآوری می کردند.

۴۴. ایرانیان احترام خاصی برای ارواح پدران و مادرانشان قائل بودند؛ از این رو، در برخی از جشن ها، مراسم ویژه ای را برای آرامش ارواح آنان انجام می دادند.

درس ۱۳ اقتصاد و معیشت

کشاورزی و دامداری

۱. بومیان ایران پیش از ورود آریایی ها، از جمله نخستین مردمانی بودند که از حدود ۱۰ هزار سال پیش شروع به کشاورزی و اهلی کردن حیوانات کردند.
۲. اقوام و طایفه های صحراگرد و دامدار آریایی هنگام ورود به ایران، اطلاع چندانی از روش ها و فنون کشاورزی و صنعت نداشتند.
۳. اقوام و طایفه های صحراگرد و دامدار آریایی در نتیجه تماس و همزیستی با بومیان ایران و همسایگان خود در بین النهرین، کم کم با شیوه زندگی روستایی و شهری آشنا شدند و به یک جانشینی و کشاورزی روی آوردند.
۴. آموزه های زرتشت با تشویق مردم به کشت و کار، تأثیر بسزایی بر انتقال تدریجی آریاییان از زندگی شبنانی به زندگی مبتنی بر کشاورزی داشت.
۵. در عصر باستان، کشاورزی اساس زندگی اقتصادی ایرانیان به شمار می رفت.
۶. مهم ترین محصولات کشاورزی عبارت بودند از جو، گندم، برنج، میوه و سبزی که به صورت دیم و آبی کشت می شدند.
۷. کشاورزان با استفاده از آب رودخانه ها، چشمه ها و قنات ها، زمین ها و باغ ها را آبیاری می کردند.
۸. روستاییان در کنار فعالیت های کشاورزی، معمولاً تعدادی دام، شامل گوسفند، بز، گاو، اسب و شتر پرورش می دادند. در سطحی وسیع تر کوچ نشینان به دامداری اشتغال داشتند.
۹. بیشتر زمین های کشاورزی و حتی گله های دام، متعلق به شاه، خاندان شاهی، مقام های حکومتی، اشراف، روحانیان بزرگ و متولیان معبدها و یا آتشکده ها بود.
۱۰. شاهان هخامنشی نسبت به امور کشاورزی توجه زیادی داشتند و به منظور پیشرفت و توسعه آن، اقدام های مفیدی انجام دادند.
۱۱. هخامنشیان به منظور تشویق کشاورزی، افرادی را که اقدام به آبادانی زمین های بایر می نمودند تا پنج نسل، از پرداخت مالیات معاف می کردند.
۱۲. از دیگر اقدام های مهم هخامنشیان برای توسعه کشاورزی، کندن قنات، احداث بند و سد بر روی رودها و حفر نهرهای انتقال آب در سرتاسر قلمرو خود بود.
۱۳. کندن قنات، از جمله ابتکارات برجسته ایرانیان باستان برای تأمین آب در نواحی خشک و کم باران بود.
۱۴. فنون کندن قنات از ایران به سایر نقاط و کشورهای جهان انتقال یافت.
۱۵. حکومت ساسانیان برای پیشرفت کشاورزی، کوشش زیادی کرد.
۱۶. یکی از مقام های عالی مرتبه دربار ساسانی که عنوان واستریوشان سالار داشت، رئیس روستاییان و کشاورزان به شمار می رفت.
۱۷. واستریوشان سالار مسئولیت گردآوری مالیات های بخش کشاورزی، برای توسعه و ترویج آبادانی و کشت و کار نیز کوشش می کرد.
۱۸. در دوره ساسانیان کشاورزی به خصوص در زمین های حاصلخیز بین النهرین (آسیستان / سواد)، خوزستان و سیستان توسعه زیادی پیدا کرد.
۱۹. طغیان رودخانه های دجله و فرات و خراب شدن آب بندها و سدها در اواخر دوره ساسانیان یکی از عوامل ضعف و انحطاط آنان شد و ضربه سنگینی بر اقتصاد آنان وارد آورد.
۲۰. در عصر باستان بر اثر گسترش راه ها و توسعه تجارت، کشت گونه های جدیدی از گیاهان و درختان در سرتاسر قلمرو پهناور سلسله های ایران، معمول گردید.

راه و حمل و نقل

۲۱. در دوره هخامنشیان شبکه وسیعی از جاده ها ساخته شد.

۲۲. مهم ترین آنها جاده شاهي بود که به فرمان داریوش بزرگ احداث گردید. این جاده به طول بیش از ۲۴۰۰ کیلومتر، شوش، یکی از پایتخت‌های هخامنشی را به شهر سارد در آسیای صغیر متصل می‌کرد.
۲۳. در طول جاده شاهي، به فاصله هر ۲۵ یا ۳۰ کیلومتر، ایستگاه‌هایی با امکانات فراوان برای مسافران و کاروان‌ها ایجاد شده بود.
۲۴. در دوره هخامنشی فنون و مهارت‌های جاده‌سازی پیشرفت کرد.
۲۵. ایرانیان باستان از ارابه و گاری‌های دو چرخ و چهار چرخ که توسط اسب کشیده می‌شدند، بهره فراوان می‌بردند.
۲۶. داریوش بزرگ، پادشاه هخامنشی در جریان لشکرکشی به هندوستان، وقتی که به رود سند رسید، یکی از اهالی آسیای صغیر به نام اسکیلایس را مأمور کشف مسیرهای آبی کرد.
۲۷. در دوره داریوش بزرگ در نتیجه سفر اسکیلایس، برای نخستین بار مسیر دریایی میان هند و مصر شناسایی شد.
۲۸. از اقدامات مهم و مدبرانه داریوش در زمینه توسعه راه‌های دریایی، اتصال دریای سرخ به رود نیل بود.
۲۹. در زمان هخامنشیان، کشتی‌هایی با ظرفیت حمل چند صد تن کالا، ساخته شد.
۳۰. در دوره ساسانیان سیراف از جمله بندرهای مهم خلیج فارس بود که به گفته مورخان، اهالی آنجا در دریانوردی و صیادی مهارت زیادی داشتند.
۳۱. راه‌ها در عصر باستان علاوه بر آنکه امکان جا به جایی کالاها و مسافران را فراهم می‌آوردند، در انتقال اندیشه‌ها و فرهنگ‌ها نیز نقش مهمی داشتند.

پول، اوزان و مقیاس‌ها

۳۲. تا زمان داریوش بزرگ، سکه‌های طلا و نقره بیشتر در مناطقی مثل بابل، لیدی و شهرهای فنیقی نشین سواحل شرقی دریای مدیترانه رایج بود.
۳۳. داریوش سکه‌هایی با وزن و عیار مشخص ضرب کرد که در سراسر قلمرو هخامنشیان و حتی فراتر از آن اعتبار داشت.
۳۴. سکه طلایی داریوش موسوم به دریک، شهرت فراوان داشت.
۳۵. ضرب سکه طلا در انحصار شاهان بود و شهری‌ها (ساتراپ‌ها) با اجازه پادشاه می‌توانستند سکه نقره ضرب کنند.
۳۶. نظام پولی که داریوش هخامنشی ایجاد کرد، معیاری برای ارزش‌گذاری کالاها و خدمات در نواحی مختلف پادشاهی هخامنشی شد و عامل مهمی در بسط و گسترش تجارت داخلی و خارجی بود.
۳۷. در دوران اشکانیان و به ویژه ساسانیان کاربرد پول به خصوص در شهرها گسترش یافت و سکه‌های نقره‌های و مسی در مبادلات تجاری در منطقه وسیعی به جریان افتاد.
۳۸. هخامنشیان واحدهای وزن و اندازه‌گیری ایلامیان را حفظ کردند و واحدهای تازه‌ای به آن افزودند.
۳۹. پیمانه یا کیل در زندگی اقتصادی دوران هخامنشی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود، چون در آن روزگار میزان و مقدار مواد خوراکی را به جای وزن کردن، با پیمانه تعیین می‌کردند.

صنعت و تجارت

۴۰. حکومت هخامنشی با یکپارچه ساختن سرزمین‌های ثروتمند و متمدنی که مردمان آنها دارای تجربیات فراوانی در تولید کالاها مختلف بودند، کمک شایانی به رونق اقتصادی و توسعه صنعت کرد.
۴۱. در دوره ساسانیان صنعت بافندگی به خصوص بافت پارچه‌های ابریشمی ترقی شایانی کرد.
۴۲. حکومت ساسانی با در اختیار گرفتن واردات ابریشم خام از چین و کوچاندن بافندگان ماهر از قلمرو روم در شام (سوریه) به ایران، کارگاه‌های بافندگی متعددی را در شوش، جندی شاپور (گندی شاپور) و شوشتر ایجاد کرد.
۴۳. پیدا شدن سکه‌های هخامنشی و مصنوعات نواحی تابعه این سلسله در سواحل رودهای دانوب و رن در مرکز اروپا و سیلان در جنوب آسیا، نشان‌های از برقراری روابط بازرگانی با سرزمین‌های دور است.
۴۴. در زمان هخامنشیان شهر بابل در قلب پادشاهی هخامنشی، مرکز تجاری مهمی به شمار می‌رفت.
۴۵. در دوران حکومت سلوکیان، تجارت رونق گذشته را نداشت، از حجم مبادله کالاهای ارزان قیمت کاسته شد.

۴۶. یکی از عوامل مهم رونق تجارت در دوره‌ی اشکانیان، برقراری روابط سیاسی و تجاری میان ایران و چین، و در پی آن گشایش جاده‌ی معروف ابریشم بود.

۴۷. در زمان اشکانیان، ابریشم چین و ادویه‌ی هندوستان مشتریان زیادی در قلمرو روم داشت.

۴۸. در دوران فرمانروایی ساسانیان، تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی گسترش چشمگیری پیدا کرد.

۴۹. سکه‌های نقره‌ی ساسانی در مناطق چین تا شرق آفریقا و مرکز اروپا، رایج و معتبر بود.

درآمدها و مخارج

۵۰. ساسانیان به طور کلی عمده‌ترین منابع درآمد حکومت در ایران باستان عبارت بود از: انواع مالیات‌ها، شامل مالیات کشاورزی

و دام، مالیات پیشه‌وران و مالیات سرانه؛ عوارض گمرکی، حمل و نقل و راهداری و حق بهره‌برداری از معادن و جنگل‌ها.

۵۱. وضعیت اقتصاد و معیشت ایران در دوران باستان همواره تحت تأثیر عوامل سیاسی، مدیریتی و اقلیمی قرار داشت.

درس ۱۴ دین و اعتقادات

باورها کهن آریایی

۱. اقوام آریایی مهاجر به ایران همچون آریایی های هند، خدایان متعددی را می پرستیدند و آنها را بغ (بخشنده)، اهوره (سرور) و امرتا (بی مرگ) می خواندند.
۲. اقوام آریایی برای خشنودی خدایان، حیوانات را قربانی می کردند و سرودها و نیایش های گوناگونی می خواندند.
۳. افرادی با عنوان مغ، مراسم و تشریفات دینی را اجرا می کردند.
۴. اقوام آریایی بر خلاف مردمان ایلام، بین النهرین، یونان و ... برای خدایان خویش معابد باشکوه نمی ساختند.
۵. آریاییان همچنین برخی عناصر طبیعی مانند آب، آتش و خاک را مقدس می شمردند.

زرتشت و تعالیم او

۶. زرتشت پیام آور دین زرتشتی در میان ایرانیان باستان ظهور کرد.
۷. بیشتر پژوهشگران احتمال می دهند که زرتشت در قرن های هفتم و هشتم پیش از میلاد می زیسته است.
۸. اساس تعالیم زرتشت بر یگانگی و پرستش اهوره مزدا قرار دارد.
۹. بر پایه آموزه های زرتشت، اهوره مزدا، آفریدگار آسمان ها و زمین، خورشید، ماه و ستارگان، آب ها و گیاهان، روشنایی و تاریکی است. هیچ چیز از دایره قدرت و خواست او بیرون نیست.
۱۰. مطابق تعالیم زرتشتی، گروهی از موجودات الهی که امشاسپندان یا جاودانان مقدس خوانده می شوند اهوره مزدا را در امر آفرینش و اداره امور جهان یاری می کنند.
۱۱. بر پایه تعالیم زرتشت، دو نیرو یا مینوی نیک و بد در جهان وجود دارد. آن کس که نیک و خیر را برگزیند، پیرو اهوره مزدا و آن کس که بد و شر را انتخاب کند، پیرو اهریمن شمرده می شود.
۱۲. زرتشت به پیروانش سفارش می کرد که مینوی نیک را برگزینند و «گفتار نیک»، «پندار نیک» و «کردار نیک» را سرمشق زندگی خود قرار دهند.
۱۳. از دیگر آموزه های مهم زرتشت، اعتقاد به جهان آخرت و روز واپسین است؛ روزی که درباره اعمال انسان در جهان، داوری خواهد شد. نیکان به جرگه یاران اهوره مزدا خواهند پیوست و بدان به دوزخ افکنده و برده اهریمن خواهند شد.
۱۴. زرتشت با برخی از آداب نیایش رایج در جامعه خود، که میراث دوران گذشته بود، مانند قربانی کردن و کشتار بی رویه حیوانات به ویژه گاو مخالف بود و برگزارکنندگان آنها را نکوهش کرده است.
۱۵. کتاب مقدس ایرانیان باستان و زرتشتیان، اوستا نام دارد.
۱۶. بر پایه داستان های باستانی، نسخه ای از اوستا که در زمان هخامنشیان بر پوست گاو نوشته شده بود، بر اثر آتش سوزی تخت جمشید به دست اسکندر مقدونی از بین رفت.
۱۷. چند قرن بعد، یکی از پادشاهان اشکانی به نام بلاش یکم اقدام به گردآوری اوستا نمود.
۱۸. اوستا در قرن ۴ م. و در زمان شاپور دوم ساسانی به خط و زبان اوستایی نگارش یافت.

دین و عقاید ایرانیان باستان از دوران ماد تا ساسانیان

۱۹. شواهدی وجود دارد که نشان می دهد که مادها اهوره مزدا و برخی از خدایان کهن ایرانی همچون میترا را ستایش می کرده اند.
۲۰. روحانیون مادی که مغ نامیده می شدند، برگزاری آیین های دینی از جمله خواندن نیایش ها و سرودها و رسم قربانی کردن را برعهده داشتند.
۲۱. مغان، بعدها که به تدریج دین زرتشتی را پذیرفتند، به پیشوایان دینی جامعه زرتشتی تبدیل شدند. آنان نقش مهمی در آمیختن باورها دینی کهن خود با تعالیم زرتشت داشتند.
۲۲. پادشاهان هخامنشی مردم را در پیروی از دین خود آزاد می گذاشتند و فرهنگ و عقاید اقوام تابع حکومت خود را محترم می شمردند.

۲۳. رفتار آزاد منشانه کورش بزرگ با مردمان مغلوب، و احترام او به دین و آداب و رسوم این مردمان در آن زمان پدیده جدیدی بود.
۲۴. در دوران سلوکیان و اشکانیان، علاوه بر اهوره مزدا، خدایان کهن ایرانی همچون مهر و آناهیتا هم ستایش می شدند.
۲۵. در اواسط دوره اشکانیان، دین زرتشتی نفوذ و گسترش چشمگیری یافت.
۲۶. یکی از شاهان سلسله اشکانی به نام بلاش یکم (حکومت ۷۸-۵۱ م.) دستور داد متون پراکنده اوستا گردآوری شود.
۲۷. در عهد اشکانی، ستایش ایزد مهر (میترا) به قلمرو روم در آسیای صغیر راه یافت و در آنجا به کیشی مستقل تبدیل شد و سپس به اروپا رسید.
۲۸. اشکانیان نیز همانند هخامنشیان حامی سیاست آزادی دینی بودند.
۲۹. آزادی دینی اشکانیان زمینه مناسبی را برای همزیستی مسالمت آمیز پیروان دین ها و عقاید مختلف فراهم آورد.
۳۰. آیین بودایی از آیین هایی بود که در آن دوره به ایران نفوذ کرد و مبلغان بودایی در سرزمین های شرقی حکومت اشکانی به تبلیغ اندیشه و آموزه های بودا می پرداختند.
۳۱. براساس گزارش یکی از مورخان چینی، شاهزاده ای از خاندان اشکانی برای نخستین بار کتاب های بودایی را به زبان چینی ترجمه کرد.
۳۲. دوره ساسانیان اهمیت بسزایی در تاریخ دین زرتشتی دارد؛ چراکه حکومت ساسانی، این دین را دین رسمی ایران اعلام کرد.
۳۳. گسترش و رسمیت یافتن دین زرتشتی، نفوذ و قدرت روحانیان زرتشتی را به طرز چشمگیری افزایش داد. در رأس آنان، روحانی برجسته ای با عنوان موبدان موبد قرار داشت که از جایگاه بلندی در دربار برخوردار بود.
۳۴. در دین زرتشتی، آتش، عنصری مقدس بود و زرتشتیان با نیایش در برابر آتش، اهوره مزدا را ستایش می کردند.
۳۵. سه آتشکده آذربرزین مهر در خراسان، مخصوص کشاورزان، آذرگشنسپ در آذربایجان، و بژه شاهان و آذر فرنبغ در فارس، خاص موبدان، بزرگ تر و شکوهمندتر از دیگر آتشکده ها بودند.
۳۶. در عصر ساسانیان، اوستا به زبان پهلوی ترجمه و شرح و تفسیرهایی بر آن نوشته شد.
۳۷. همچنین در عصر ساسانیان کتاب های اعتقادی براساس تعالیم زرتشت به زبان پهلوی تألیف گردید. از جمله مهم ترین و مفصل ترین این کتاب ها باید از دینکرد، نام برد که دانشنامه ای مشتمل بر عقاید زرتشتی است.
۳۸. کتاب بندیهش از جمله دیگر کتاب های آن دوره به شمار می آید.
۳۹. مانویان، پیروان آیین مانی بودند.
۴۰. مانی با ترکیب آموزه هایی از دین های زرتشتی، مسیحی و بودایی، آیین جدیدی را عرضه کرد.
۴۱. مانی از شاپور یکم اجازه گرفت که عقاید خود را تبلیغ کند.
۴۲. مانی عقیده داشت که او و پیامبران پیش از وی، آمده اند تا روح را که از دنیای نور است، از جهان مادی و تاریکی برهانند و انسان را به رستگاری برسانند.
۴۳. مانی عقاید خود را در کتابی با عنوان شاپورگان نوشت و به شاپور هدیه کرد.
۴۴. موبدان به شدت با آیین مانوی مخالف بودند.
۴۵. در زمان بهرام یکم، مانی به زندان افتاد و اندکی بعد اعدام شد.

درس ۵ زبان و آموزش

زبان

۱. زبان ایلامی، که مردمان جنوب غربی فلات ایران با آن سخن می‌گفتند، زبان رسمی و نوشتاری حکومت و تمدن ایلام بود.
۲. زبان ایلامی، به عنوان زبان دوم نوشتاری در دوران هخامنشی از آن استفاده می‌شد.
۳. زبانهای ایرانی، شاخه‌ای از گروه زبان‌های «هند و ایرانی» به شمار می‌روند که اقوام هندی و ایرانی، پیش از جدا شدن از یکدیگر و سکونت در هند و ایران، با آن تکلم می‌کردند.
۴. زبان‌شناسان مراحل تغییر و تحول زبان‌های آنها را از آغاز تا کنون به سه دوره زبان‌های کهن، میانه و نو تقسیم کرده‌اند.
۵. فارسی باستان، نیای زبان فارسی امروزی زبان قوم پارس بوده و در دوره هخامنشی به آن سخن می‌گفته‌اند.
۶. مهم‌ترین مدارکی که از فارسی باستان مانده، سنگ‌نوشته‌های پادشاهان هخامنشی است که به خط میخی نوشته شده‌اند.
۷. اوستایی، زبانی بوده که مردمان بخشی از نواحی شرقی ایران به آن سخن می‌گفته‌اند.
۸. کتاب دینی زرتشتیان، اوستا، به زبان اوستایی نوشته شده است.
۹. زبان‌های ایرانی دوره میانه، تقریباً از زمان سقوط هخامنشیان تا فروپاشی حکومت ساسانیان (۶۵۱ م. / ۳۱ ق.) و حتی قرون نخستین اسلامی در مناطق مختلف ایران متداول بودند.
۱۰. زبان پارتی یا پهلوی اشکانی، در مناطق شمال و شمال‌شرق ایران متداول بود و زبان رسمی و درباری حکومت اشکانیان به شمار می‌رفت.
۱۱. زبان فارسی میانه یا پهلوی ساسانی که دنباله زبان فارسی باستان به حساب می‌آید، در نواحی جنوب و جنوب غربی ایران رایج بود و زبان رسمی و درباری حکومت ساسانی شمرده می‌شد.
۱۲. زبان‌های ایرانی نو، به
۱۳. زبان‌هایی گفته می‌شود که در دوران اسلامی به تدریج در مناطق مختلف ایران رواج یافتند.

ادبیات

۱۴. مورخان یونانی به داستان‌های حماسی و عاشقانه مادی و نیز برخی اشعار آن دوره اشاره کرده‌اند که به صورت شفاهی نقل می‌شده است.
۱۵. در زمان هخامنشیان، قصه‌های متعددی به زبان فارسی باستان وجود داشته و مردم، آنها را از حفظ می‌خوانده‌اند. از آن جمله است «هزار افسان» که داستان «هزار و یک شب» بر اساس آن شکل گرفته است.
۱۶. از دوره اشکانیان نیز تقریباً هیچ نوشته ادبی به زبان و خط پارتی بر جا نمانده است.
۱۷. در زمان حکومت اشکانی، نقل داستان‌های ملی و پهلوانی، رواج فراوان یافت و شاعران و موسیقی‌دانان دوره گردی که به گوسان‌ها معروف بودند، با شور و هیجان بسیار، این داستان‌ها را از حفظ برای مردم می‌خواندند.
۱۸. نظر برخی از زبان‌شناسان، منظومه‌های داستانی «یادگار زریران» و «درخت آسوریک» که به خط و زبان پهلوی ساسانی، متعلق به قرن ۵ م. هستند، ابتدا به زبان پارتی سروده شده بودند.
۱۹. داستان «بیژن و منیژه» اصل و ریشه اشکانی دارند.

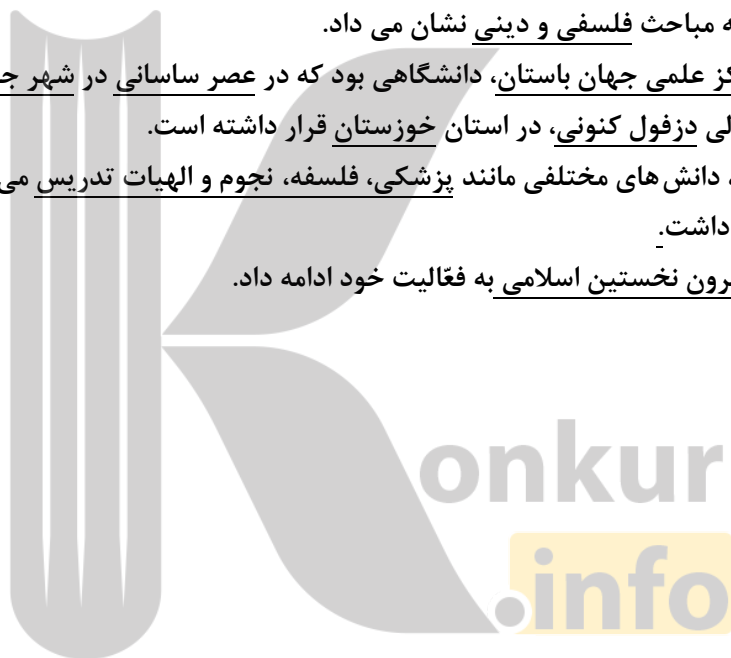
آموزش

۲۰. از دوره ساسانیان، به دلیل باقی ماندن آثار و منابع مکتوب متعدد، اطلاعات قابل توجهی درباره وضعیت و شرایط تعلیم و تربیت وجود دارد.
۲۱. آموزش و پرورش در ایران باستان ابعاد گسترده‌ای داشت و شامل تربیت جسمانی، اخلاقی، اجتماعی، دینی، شغلی و حرفه‌ای می‌شد.
۲۲. در دوره ساسانیان تعلیم و تربیت در چندین مرحله انجام می‌گرفت. کودکان تا پنج یا هفت سالگی در درون خانواده، پرورش می‌یافتند و مادران نقش مهمی در آشنایی فرزندان خود با آداب و رسوم خانوادگی، اجتماعی، دینی و میهنی و آموختن راه و رسم پسندیده زندگی به آنان داشتند.

۲۳. در زمان ساسانیان، تنها فرزندان خاندان شاهی، درباریان، اشراف و موبدان می توانستند به مدرسه بروند و تحصیل کنند.
۲۴. قسمتی از برنامه های آموزشی و مواد درسی مدارس و آموزشگاه ها از قبیل آموختن اصول دین زرتشتی، فراگیری آداب و رسوم دینی و میهنی و مختصری خواندن و نوشتن، همگانی بود.
۲۵. فرزندان موبدان، تعلیمات دینی و اوستایی را آموزش می دیدند و فرزندان دبیران نیز خط، زبان، ادبیات و حساب را می آموختند.
۲۶. در دوره ساسانیان، اداره آموزشگاه ها و مدارس نیز، عموماً در اختیار موبدان بود.

علوم و مراکز آموزش عالی

۲۷. دوران هخامنشیان، مرکز دانش ها و مبادلات فرهنگی بین کشورهای متمدن زمان بود و علوم و فنون بین النهرین، مصر، ایلام، هند و آسیای صغیر که جزو قلمرو این شاهنشاهی بودند، با دانش های ایرانی آمیخته شدند.
۲۸. پیشرفت علمی و فرهنگی ایران در دوره ساسانی، به مراتب بیشتر از دوره های قبل بود.
۲۹. در زمان فرمانروایی خسرو انوشیروان، مبادلات فرهنگی با هند و روم گسترش یافت و در نتیجه آن ، جنبش علمی نیرومندی در ایران پدید آمد.
۳۰. انوشیروان علاقه زیادی به مباحث فلسفی و دینی نشان می داد.
۳۱. یکی از برجسته ترین مراکز علمی جهان باستان، دانشگاهی بود که در عصر ساسانی در شهر جندی شاپور پدید آمد.
۳۲. شهر جندی شاپور در حوالی دزفول کنونی، در استان خوزستان قرار داشته است.
۳۳. در دانشگاه جندی شاپور، دانش های مختلفی مانند پزشکی، فلسفه، نجوم و الهیات تدریس می شد، اما پزشکی بیش از سایر رشته ها رونق و پیشرفت داشت.
۳۴. دانشگاه جندی شاپور تا قرون نخستین اسلامی به فعالیت خود ادامه داد.

درس ۱۶ هنر و معماری

مادکها

۱. بدون شک، هنر مادی متکی بر تجربیات و دستاوردهای هنری بومیان غرب فلات ایران بوده است.
۲. مادی ها در قلعه سازی تبحر زیادی داشتند و برای مقابله با دشمنان خارجی خود به ویژه آشوریان، قلعه های مستحکمی ساختند.
۳. پایتخت مادی ها شهر هگمتانه، همدان امروزی، بود که یونانیان به آن اکباتان می گفتند.
۴. شهر هگمتانه از هفت قلعه تو در تو تشکیل شده بود که هر قلعه رنگ نمادین خاصی داشت.
۵. از دیگر شهرهای دوره ماد، می توان بیستون، اسپدانه (اصفهان) و کنگاور را نام برد.

هخامنشیان

۶. در دوران هخامنشی، هنر و معماری ایران به سبب ثبات و آرامش، رونق اقتصادی و حمایت پادشاهان، به اوج شکوفایی رسید.
۷. یکی از ویژگی های مهم هنر و معماری هخامنشی، تأثیرپذیری از دستاوردهای هنری اقوام و ملت های تابع آن حکومت بود که پیشینه تمدنی درخشانی داشتند.
۸. ویژگی دیگر شاخص هنر و معماری دوره هخامنشی، درباری بودن آن بود.
۹. بخش عمده آثار هنری شاخص و ساختمان های مجلل، به خواست شاهان و درباریان و برای زندگی تجملاتی و تشریفاتی آنان به وجود آمد.
۱۰. از دیگر ویژگی های هنر هخامنشی، طبیعت گرایی یا به عبارت دیگر، استفاده و تقلید از عناصر موجود در طبیعت مانند حیوانات و گیاهان در آثار هنری شان است.
۱۱. مهم ترین بناهای دوره هخامنشیان شامل آرامگاه ها، کاخ ها، آتشگاه ها و دیگر ساختمان های عمومی است.
۱۲. قدیمی ترین بناهای دوره هخامنشی که آثاری از آنها برجا مانده، در پاسارگاد، نخستین پایتخت هخامنشی برپا شدند.
۱۳. دوران داریوش یکم، اوج شکوه و عظمت معماری ایران است.
۱۴. داریوش یکم در ابتدای حکومتش دستور داد کاخی بزرگ به نام آپادانا در شهر شوش به عنوان پایتخت اداری حکومت هخامنشی ساخته شود.
۱۵. عظیم ترین مجموعه ساختمانی و شاهکار معماری جهان باستان، یعنی تخت جمشید نیز به دستور داریوش یکم و جانشینانش، همچون کاخ آپادانای شوش، با مشارکت گروه کثیری از معماران، بنایان، هنرمندان و کارگران و نیز با گردآوری مصالح ساختمانی از سرتاسر قلمرو هخامنشی، برپا گردید.
۱۶. در دوره ی هخامنشی نقش و نگارهای کنده کاری شده بر روی سنگ، اغلب عبارت اند از: پیکره پادشاه و ملازمان او به هنگام پیروزی بر دشمنان و یا بار عام، پیکره حیوانات واقعی و افسانه های و همچنین نمادها و نشانه های دینی.
۱۷. نقش برجسته های دوره هخامنشی، از نقش برجسته های بین النهرین و به ویژه نقش برجسته های آشوری، الهام و الگو گرفته اند.
۱۸. تنها تندیس انسانی باقی مانده که بزرگ تر از اندازه طبیعی ساخته شده، پیکره بدون سر، متعلق به داریوش یکم است که در شوش از زیر خاک بیرون آورده شده است.
۱۹. ظریف ترین آثار هنری دوران هخامنشیان را می توان در فلزکاری های نفیس و جواهرات ممتازی یافت که اختصاصاً برای پادشاه و درباریان ساخته شده اند.
۲۰. از پارچه ها و دیگر بافته های عصر هخامنشی به جز قالی پازیریک چیزی باقی نمانده است.

اشکانیان

۲۱. اشکانیان که در پی سلوکیان قدرت را به دست گرفتند، در آغاز، دنباله رو دستاوردهای فرهنگی و هنری یونانیان بودند، اما به تدریج از نفوذ فرهنگ، هنر و معماری یونانی در ایران کاسته شد.

۲۲. آثار برجسته معماری دوران اشکانیان: بقایای شهر نسا، صد دروازه (دامغان)، معبد آناهیتا در شهر کنگاور در استان کرمانشاه، کوه خواجه سیستان و کاخ شهر هترا (الحضر) در نزدیکی موصل در کشور عراق.
۲۳. ویژگی های معماری دوران اشکانیان: خشت، آجر، سنگ نتراشیده و تراشیده، بناهای طاق دار، گنبدی و دارای ایوان.
۲۴. هنر گچ بری در زمان اشکانیان رواج یافت و در بناهای کوه خواجه، به نهایت ظرافت رسید.
۲۵. هنر مجسمه سازی در دوره اشکانیان، متأثر از هنر یونانی رونق گرفت.
۲۶. برجسته ترین این آثار، پیکره برنزی شاهزاده اشکانی است.

ساسانیان

۲۷. هنر ساسانی ریشه در هنرهای کهن ایران و نیز هنر دوران هخامنشی و اشکانی داشت و حتی از هنر یونانی و رومی نیز تأثیر پذیرفته بود.
۲۸. معماری ساسانی با بنای کاخ اردشیر در فیروزآباد فارس (گور) آغاز شد و با ساخت کاخ تیسفون به اوج رسید.
۲۹. کاخ تیسفون که از آن به عنوان یکی از باشکوه ترین و زیباترین بناهای ساسانی یاد می شود، در کنار رود دجله ساخته شد.
۳۰. از جمله ویژگی های برجسته معماری دوره ساسانیان، کاربرد وسیع گنبد، ایوان و طاق در ساخت بناها به ویژه کاخها بود.
۳۱. آتشکده های متعددی هم که در این عصر در مناطق مختلف ایران ساخته می شد، به شکل گنبد چهارطاقی بود و آتش مقدس در درون آن نگهداری می شد.
۳۲. طرح و نقشه شهرهای ساسانی همچون شهرهای اشکانی به شکل دایره بود.
۳۳. از دوران ساسانی نقش برجسته های فراوان و در مقیاس بزرگ باقی مانده است که اکثر آنها در فارس، زادگاه خاندان شاهی قرار دارند.
۳۴. معروف ترین نقش برجسته دوره ساسانی، مجموعه طاق بستان است.
۳۵. آثار نقره ای عهد ساسانی که با مهارت و ظرافت فوق العاد های ساخته شده اند، از شهرت فراوانی برخوردارند.
۳۶. هنر سفالگری در دوره ساسانی رونق گذشته را نداشت.
۳۷. دوره ساسانی یکی از دوران های درخشان موسیقی ایران است.
۳۸. از خوانندگان و نوازندگان دوره ساسانیان با عنوان گوسان، خنیاگر و رامشگر یاد شده است.
۳۹. منسوجات زمان ساسانیان به ویژه پارچه های ابریشمی، بسیار ظریف و پرنقش و نگار بودند.
۴۰. قالی بهارستان که اعراب مسلمان از کاخ تیسفون به غنیمت گرفتند، مربوط به دوره ی ساسانیان است و شهرت بسیار دارد.

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

Konkur
info

<https://konkur.info>